

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra: Českého jazyka a literatury

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní program: Český jazyk –
(kombinace) Občanská výchova

OBDOBÍ TOTALITY V LITERATUŘE - PROJEKT
ERA OF TOTALITARIAN STATE IN LITERATURE -
A PROJECT

Diplomová práce: 12-FP-KCL-D-02

Autor:

Ludmila Jeníková

Podpis:

Adresa:

Kláštevní 45/1

471 25, Jablonné v Podještědí

Vedoucí práce: Jarmila Sulovská Mgr.

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek a grafů	pramenů	příloh
93	15 149	11	5 + 5	20	3

Příložené CD obsahuje celé znění práce.

V Liberci dne: 17. 6. 2013

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Ludmila Jeníková**
Osobní číslo: **P11000683**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství českého jazyka a literatury**
Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy
a střední školy - základy společenských věd
Název tématu: **Období totality v literatuře - projekt**
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Prostudovat odbornou literaturu k danému historickému období.
Průzkumem ve školách zjistit, do jaké míry jsou žáci obeznámeni s děním v době totality.
Vytipovat tituly vhodné pro zpracování v projektu.
Provést analýzu vybraných děl, vybrat ukázky a vytvořit k nim pracovní listy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Dousková, I. Hrdý Budžes. Brno: Petrov, 2002.

Klíma, I. Moje šílené století. Praha: Academia, 2010.

Kraus, I. Kůň nežere okurkový salát. Praha: Garamond, 2001.

Kohout, P. Kde je zakopán pes. Praha: Paseka, 2002.

Šabach, P. Občanský průkaz. Praha; Litomyšl: Paseka, 2006.

Viewegh, M. Báječná léta pod psa. Brno: Petrov, 2002.

Odborná literatura:

Činátl, K. Věčné časy: Československé totalitní roky. Praha: Prostor: Euromedia Group/Knižní klub, 2001.

Dvořáková, Z. Všední den v kleci: i taková byla totalita. Praha: Eva, 2011.

Pavelčíková, U. Totalitní režimy 20. století v Evropě. Ostrava: OU, 2009.

Rybář, R. Totalitarismus ve 20. století: Československé zkušenosti. Brno: MU, 2001.

Svědění Evropy a komunismus. Sborník z mezinárodní konference. Praha: Martin Mejstřík, 2009.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jarmila Sulovská

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2013**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Období totality v literatuře - projekt
Jméno a příjmení autora: Ludmila Jeníková
Osobní číslo: P11000683

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

vlastnoruční podpis:

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Jarmile Sulovské za odborné vedení, trpělivý přístup a podnětné rady. Dále velice děkuji své matce Mgr. Ludmile Moličové za skvělé nápady, připomínky ke zpracování a celkovou podporu při mé práci.

Období totality v literatuře – projekt

Anotace

Současná moderní doba obohacuje společnost o nové myšlenky a vynálezy, přesto v mnoha případech neustále čerpáme z minulosti. Abychom se mohli poučit z chyb našich předků, je třeba mít alespoň základní povědomí o proměnách jejich životů.

Hlavním cílem diplomové práce je seznámit žáky prostřednictvím aktivního rozboru literárních děl s obdobím totalitarismu na území Československa. Teoretická část se zabývá problematikou ideologické manipulace prostřednictvím kultury a umění.

V rámci navazující praktické části je proveden výzkum zjišťující míru orientace a znalostí žáků o období 2. poloviny 20. století. Praktická část je následně věnována seskupení aktivit a vypracování materiálů pro hodiny literatury, které žáky zábavnou formou motivují a přiblíží jim období totality z různých pohledů.

Jednotlivé aktivity a pracovní materiály jsou vytvořeny za účelem pomoci učitelům literatury doplnit výuku nebo připravit projekt.

Klíčová slova

Aktivita, demokracie, divadlo, film, historie, ideologie, komunismus, kultura, literatura, organizační formy výuky, projekt, výzkum.

Era of totalitarian state in literature - a project

Summary

Contemporary modern time enriches by new ideas and inventions our society, however, in many cases continuously drawn from the past. To be able to learn from the mistakes of our ancestors, we must have at least a basic understanding of changes in their lives.

The main objective of this thesis is to acquaint students with the period of totalitarianism in Czechoslovakia through active analysis of literary works. The theoretical part deals with ideological manipulation through culture and art.

In frame of the following practical part a survey detecting level of orientation and students' knowledge of the second half of the 20th century was carried out. The practical part is then devoted to group activities and production of materials for lessons of literature that students are motivated in an entertaining way and the totality period is presented to them from different perspectives.

Individual activities and working materials are designed to help teachers of literature to supplement education or prepare a project.

Key words

Activity, democracy, theater, movies, ideology, communism, culture, literature, organizational forms of education, project, research.

Die Zeit der Totalität in der Literatur

Annotation

Die gegenwärtige, moderne Zeit macht unsere Gesellschaft reicher an neuen Ideen und Erfindungen, trotzdem schöpfen wir sehr viel aus der Vergangenheit. Um die Fehler unserer Vorfahren zu vermeiden, sollte jeder zumindest grundlegende Kenntnisse über Verwandlungen von ihren Leben haben.

Das Hauptziel meiner Arbeit ist, die Schüler mit Hilfe von der Analyse der Literaturwerke aus der Zeit des Totalitarismus in Tschechoslowakei vertraut zu machen. Der theoretische Teil beschäftigt sich mit der Problematik der ideologischen Manipulation mittels der Kultur und der Kunst.

Im nachfolgenden praktischen Teil ist eine Studie zur Orientierung und zu den Kenntnissen der Geschehnisse der zweiten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts bei Schülern zu finden.

Dieser praktische Teil beinhaltet weiter eine Menge von Aktivitäten und Materialien für Literaturstunden, die für Schüler konzipiert sind und ihnen die Zeit des Totalitarismus aus verschiedenen Auffassungen nahe bringen.

Die einzelnen Aktivitäten und Arbeitsmaterialien sollten den Literaturlehrern helfen, den Unterricht zu ergänzen oder ein Projekt vorzubereiten.

Die Schlüsselwörter

Die Aktivität, die Analyse, die Demokratie, der Film, die Ideologie, der Kommunismus, das Kultur, die Literatur, die Organisationsformen des Unterrichts, das Theater, das Project.

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Teoretická část	12
2.1	Totalitarismus.....	12
2.1.1	Projevy totalitaristických politických systémů	13
2.2	Komunismus	14
2.3	Společenská situace v 2. polovině 20. století v Československu.....	15
2.3.1	Období 1948 - 1968	16
2.3.2	Vývoj v letech 1969 – 1989	17
2.4	Kulturní souvislosti 2. poloviny 20. století v ČSSR	18
2.4.1	Pavel Kohout – Kde je zakopán pes.....	20
2.4.2	Helena Dousková – Hrdý Budžes	21
2.4.3	Petr Šabach – Občanský průkaz.....	23
2.4.4	Michal Viewegh – Báječná léta pod psa.....	24
2.5	Ideologie v dětské literatuře	26
2.5.1	Ondřej Sekora (1899 – 1967).....	29
2.6	Hudba – ideologická manipulace v kontrastu s vyjádřením touhy po svobodě	30
2.6.1	Jaroslav Hutka (*1947)	31
3	Praktická část	33
3.1	Cíl praktické části.....	33
3.2	Použité metody výzkumu	33
3.3	Výběr zkoumaného vzorku	34
3.4	Zpracování výsledků výzkumu	34
3.4.1	Evaluace výzkumu	34
3.4.1.1	Graf č. 1, 2.....	34
3.4.1.2	Graf č. 3, 4, 5.....	37
3.4.2	Shrnutí.....	40
3.5	Aktivity pro práci v hodinách	42
3.5.1	Seznámení žáků s obdobím komunismu v 60. a 70. letech 20. století	42
3.5.1.1	Tvorba slovníčku pojmů	42
3.5.1.2	Pojmy	42
3.5.1.3	Popis aktivity.....	43
3.5.2	Porovnání filmu a knihy Báječná léta pod psa.....	44
3.5.2.1	Popis aktivity.....	45
3.5.2.1.1	Pracovní list.....	46
3.5.3	Ideologie v dětské literatuře	49
3.5.3.1	Ferda Mravenec ve službách komunismu	49
3.5.3.2	Popis aktivity.....	49
3.5.3.2.1	Nabídka otázek a odpovědí 1.	50
3.5.3.2.2	Nabídka otázek a odpovědí 2.	53
3.5.4	Využití audioknihy při výuce.....	56
3.5.4.1	Popis aktivity.....	56

3.5.4.1.1	Pracovní list	59
3.5.5	Mravní výchova v souvislosti s komunistickou ideologií	64
3.5.5.1	Popis aktivity	64
3.5.6	Totalita v hudební tvorbě	67
3.5.6.1	Popis aktivity	67
3.5.6.1.1	Text písně	68
3.5.6.1.2	Text písně k doplnění	69
3.5.7	Totalita v hudební tvorbě – přídavná jména	70
3.5.7.1	Popis aktivity	70
3.5.7.1.1	Text písně k doplnění	70
3.5.8	Písmena jako vetřelci	73
3.5.8.1	Popis aktivity	73
3.5.9	Práce s pojmy za využití interaktivní prezentace	79
3.5.9.1	Popis aktivity	79
4	Závěr	81
5	Literatura	84
6	Přílohy	86
6.1	Dotazník	86
6.2	Záznamový arch odpovědí	88
6.3	Občanský průkaz – vybrané ukázky	90

1 Úvod

Tématu Období totality v literatuře jsem se rozhodla věnovat, protože veškeré historické dění má neustále vliv na současnou i budoucí situaci společnosti. Každý člověk by proto měl mít alespoň základní povědomí o událostech, které se staly v dějinách jeho státu a okolních zemí. Jako součást Evropské unie jsme povinni se orientovat zároveň i v globálních problémech celého světa. V rámci své učitelské profese se snažím pracovat se svými žáky v obdobném duchu. Čím dříve pochopí souvislosti historie se současností, propojení kulturních a společenských sfér, tím lépe zvládnou své funkční začlenění do společnosti.

Teoretická část práce je věnována chronologickému shrnutí historických událostí týkajících se komunismu u nás. Zejména pak jeho projevů v literatuře, která se v 2. polovině 20. století používala především k šíření ideologie.

Cílem praktické části je navrhnout postup vybraných aktivit a vytvořit pracovní listy pro žáky 9. tříd ZŠ, které jim lépe přiblíží období totality na našem území v 2. polovině 20. století. Na základě teoretického rozboru problému jsou vytyčeny hlavní zkoumané otázky – znalost žáků a jejich schopnost orientace v totalitních dobách Československa.

Pomocí dotazníkového šetření na náhodně vybraných školách byla zjišťována míra orientace žáků v totalitních dobách.

Lze vyslovit hypotézu:

„Všeobecné znalosti žáků 9. ročníků ZŠ o totalitním období v Československu jsou pouze povrchní a to ve většině oblastí poznávání.“

Na základě zjištěných a vyhodnocených informací byly zpracovány výše zmíněné materiály. Jednotlivé navržené aktivity bude možné upravit možnostem každého učitele především v časové dotaci, organizačních formách vyučování i možnostech využití pouhých částí aktivit, které nebudou vázány

pouze na prostředí učebny. Předpokládá se, že jednotlivé činnosti budou využity v rámci projektu, jenž si bude klást za cíl aktivně vést žáky k proniknutí do problematiky komunismu v literatuře.

Zpracované materiály vycházejí z aktivní četby vybraných literárních děl vztahujících se k období komunismu. Aktivita jsou sestavené chronologicky od počátečního seznámení s tématem, přes různé ukázky manipulativních postupů tehdejšího režimu, až po konečné shrnutí získaných informací. Jejich sled je pouhým návrhem, přednesená struktura není pevně dána. Aktivita bude možné zařadit i jednotlivě v rámci standardních vyučovacích hodin.

V závěru práce je vyhodnoceno potvrzení či vyvrácení hypotézy a splnění cíle diplomové práce.

2 Teoretická část

2.1 *Totalitarismus*

Výraz totalitarismus se jako pojem utvářel ve 20. století. Veškeré dřívější formy vlády s ním neměly mnoho společného. K jeho projevům většinou docházelo vlivem krize nevyzrálé demokracie. Do výrazu také nelze zahrnout veškeré autoritativní vlády realizované v různé míře a v různých státech.¹ Termín totalitarismus bývá často chybně zaměňován s termínem totalita, jedná se však o záměnu vládnoucího politického režimu s filozofickým pojmem označujícím celistvost, nedělitelnost, úplnost.² Celým systémem hýbou vztahy mezi jeho jednotlivými elementy, tyto zákony pak tvoří vzájemným působením fungující skupinu. Systém jakožto nositel systémové kvality je poté totalitou, tedy svébytným systémem vzájemně působících elementů. V rámci společnosti se jedná o totalitu tvořenou lidmi, jejich uvědomělou činností. Ti fungují na pozadí kulturního prostoru, který pro ně znamená hnací sílu.³

Jako totalitární je možné označit režim italského fašismu, nacistický režim v Německu (1933-1945) a komunistický režim v bývalém Sovětském svazu. Lze sem zařadit i čínský komunistický režim. Zmíněná státní uspořádání mají některé prvky společné, ale v jiných se naopak naprosto odlišují. Například Mussolini si za svůj cíl vybral vytvoření impéria, naopak Hitlerovi šlo především o čistotu rasy a ne o hranice státu, což od sebe výše zmíněné politické systémy odlišuje.

Nacismus i komunismus propagovaly péči o zdraví lidu a jejich hlavním zájmem měla být „národní lidovost“. Samozřejmě šlo pouze o prosazování zájmu politiky nad zájmy veřejnosti, což se provedlo lépe,

¹ Miloš Dokulil: *Totalitarismus jako fenomén*. s. 5.

² Bohumil Nuska: *Ke konkordacím bolševismu a nacionálního socialismu*. s. 24.

³ Jaromír Feber: *Pojem společenské totality*. s. 68 – 70.

pokud lidé byli mateni naoko libými tvrzeními. Pokud se na oba režimy podíváme z hlediska jejich dopadu, znovu se od sebe liší. Situace v Německu po roce 1945 se zásadně nemění, naopak komunismu se podařilo vývojem vytvořené společenské struktury narušit, někdy přímo zničit. Komunismus oproti nacismu měl znatelný vývoj trvající desetiletí, dosavadní fungující infrastruktura je přestavěna do ideologických modelů. K prosazení politických idejí bylo využíváno různé síly. Často docházelo přímo k likvidaci nepoddajných společenských skupin a celých tříd pomocí desocializace a vyvlastnění.⁴

Komunismus v základní myšlence měl existovat jako říše svobody, společnost měla vědomě realizovat jednotné cíle všech, tím mělo být dosaženo jednoty celku a částí. V praxi si celek spíše dělal, co chtěl, než by se ohlížel na touhy a práva svých částí. Společenské jednoty je nutné dosáhnout za využití politických a mocenských prostředků. Ideologie směřuje k ideálně vytyčeným hodnotám a k nim též tlačí celou společnost, nezáleží na tom, jak svět ve skutečnosti funguje, ale jak by měl – ideálně. Všechno v souvislosti se stanovenými hodnotami je „dobré“.⁵

Socialismus zavrhuje kapitalismus, který prý není v sepětí s podstatou člověka. Socialismus nabízí svobodu těm, kteří se podílejí na jeho utváření.

Praktický svět s ideami příliš nepracuje. Stát na základě propagace zářné budoucnosti zmanipuluje veškerou možnou veřejnost a získává tak post hlavního „organizátora dobra“, vůdce na cestě za ideály.

2.1.1 Projevy totalitaristických politických systémů

Co se týká charakteristiky totalitaristických systémů, lze shrnout několik společných rysů. Vedoucí politická strana se vždy snaží přebrat veškerou kontrolu nad veřejností, proto je nutné, aby měla patřičné pravomoci, dokáže pak kontrolovat veškerý státní aparát. K tomu je zapotřebí spousty

⁴ Nuska, B.: *Ke konkordacím bolševismu a nacionálního socialismu*. s. 25 – 30.

⁵ Devátá, M.: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. s. 9.

loajálních vyznavačů strany, ty strana získává různými způsoby manipulace. Veřejnost je uklidněna příslibem zářivé budoucnosti. Nacismus i komunismus budovaly povědomí důležitosti dělnické a rolnické práce, kapitalismus byl naopak nežádoucí.

Vytyčených cílů je možné nejlépe dosáhnout propracovanou a řízenou propagandou, která musí obsáhnout veškeré veřejné informační prostředky promlouvající k masám (jako tisk, postupně televize). Hlavním cílem je totální kontrola nad veškerým obyvatelstvem, poté je již jednoduchá manipulace s celkem. Názorovi odpůrci jsou izolováni, utlačováni nebo zabíjeni. Teror je omlouván, protože bez něho není možné dosáhnout stability.

Identita jedince je pohlcena státem. I v 21. století je stále patrné nebezpečí totalitních alternativ, k nimž stačí sebejistý politik využívající hospodářské slabosti země k vlastní propagaci a manipulaci veřejností.⁶ Ani v současné době však nejsme schopni totalitaristický systém udržet tak, aniž by omezoval obyvatele státu. Ten se tak stává náchylným ke zneužití, proto jeho vládcí podlehnou moci.

Z těchto důvodů je nutné, aby se i mladší generace uměly orientovat v základních společenských událostech 20. století a rozuměly příslušnému pojmosloví.

2.2 Komunismus

Název vznikl z latinského *communis* = *společný*. Jedná se o politickou ideologii postavenou na společném vlastnictví, odmítnutí třídních rozdílů mezi lidmi a všeobecné účasti na řízení společnosti po následném stavu rozpuštění státu. Stoupenci této myšlenky se označují jako komunisté a sdružují se do „politické komunistické strany“. Hlavní myšlenka tedy vede k určitému uspořádání společnosti. Antikomunisté označují „komunismem“ nejen zmíněnou ideologii, ale i režim v obdobně smýšlejících tátech.

⁶ Dokulil, M.: *Totalitarismus jako fenomén*. s. 10 – 17.

Jedná se o režim, který postihuje ekonomické, společenské a politické uspořádání společnosti. Obyvatelé v daném státě se řídí heslem „*každý podle svých možností, každému podle jeho potřeb*.“⁷ Obdobné myšlenky se prozatím nikde nepodařilo uskutečnit, tedy i u nás v 80. a 90. letech 20. století dochází k rozpadu komunistického zřízení.⁸

U počátků levicových organizací stáli teoretikové Karl Marx a Fridrich Engels, oni také přiřkli tomuto systému revoluční charakter, kdy soukromé vlastnictví lze odstranit pouze násilím. Jednotlivé myšlenky komunismu se zrodily již dříve před Marxem, ale právě on s Engelsem vytvořili propracovaný systém a začlenili ho do dobové filozofie.⁹

Trvalejší působnost získala levice v roce 1917 pod vedením V. I. Lenina. Západoevropské země ve svém politickém a společenském vývoji směřovaly k umírněné sociální demokracii, byly integrovány do demokratického života. V Rusku naopak nastala Velká říjnová socialistická revoluce, spolu s ní vznikl první komunisty řízený stát, Sovětský svaz. Od té doby slovo komunismus označovalo obdobné režimy a sociální demokracie se snažila stáčet opačným směrem.

2.3 Společenská situace v 2. polovině 20. století v Československu

Komunistická strana Československa vznikla jako levicová parlamentní politická strana a řídila se sovětským vzorem. V dnešní době zastupuje její základní myšlenky Komunistická strana Čech a Moravy. Kromě této strany, která má své zastoupení v dnešní politice, nalezneme i řadu dalších komunistických stran, ty se voleb neúčastní, jejich vliv je minimální, přesto antikomunisté nesouhlasí s jejich existencí a alespoň zkoumají jejich působení.

⁷ Klimeš, L.: *Slovník cizích slov*. s. 380.

⁸ Klimeš, L.: *Slovník cizích slov*. s. 380 – 381.

⁹ McDermott, K., Agnew, J.: *Komintern: Dějiny mezinárodního komunismu*. s. 11.

KSČ se vyvíjela již před 2. světovou válkou, za jejího průběhu pak připravovala převzetí moci v Československu za pomoci SSSR. 25. února 1948 pak přebírala moc již oficiálně, strana si začínala budovat své postavení, nabírá velké množství straníků. Aby obhájila svou pozici, používá i násilí (Lidové milice). Do politiky se dosazovali jen lidé loajální KSČ.

V období po 2. světové válce byla sice hlavním nositelem vládní a výkonné moci podle ústavy vláda, ale ve skutečnosti měl vše pod kontrolou Ústřední výbor Komunistické strany Československa, který spadal pod mocenskou strukturu Sovětského svazu.¹⁰

2.3.1 Období 1948 - 1968

Léta 1948 – 1954 se nesou ve znamení smrti odpůrců režimu ve vězeních, poprav a justičních vražd z důvodu nesouhlasu s nastalou společenskou situací a protistranického smýšlení. Jedná se o nejrepresivnější fázi režimu. Společnost byla masivně mobilizována, ideologizace prostoupila všemi oblastmi společenského života. Jakýkoli pluralismus byl vyloučen, možnosti přemýšlení v dalších variantách nebyly v nabídce. Vzrůstaly hodnoty vůdcovství – postavy Stalina a Gottwalda se hojně opěvovaly a dosahovaly „božských rozměrů“. ¹¹

Druhá fáze je zasazena do rozmezí let 1953-1958. Vedoucí role strany zůstává. Důležitý post v režimu zastávaly byrokratické skupiny, byly ceněny pro svou odbornost. Měly proto příležitost prosazovat vlastní zájmy i zájmy skupin, které samostatně bývaly bezmocné.

Po celou dobu komunistického působení byla vyvíjena aktivita na stíhání nepřátel režimu. Nepohodlní lidé byli propouštěni ze zaměstnání, posláni do vyhnanství. Perzekuování odpůrců režimu trvalo prakticky až do roku 1989. Třetí fázi 60. let bylo možné označit za „dobu tání“, která

¹⁰ Balík, S.: *Politický systém českých zemí*. s. 135.

¹¹ Tamtéž: s. 136.

přinesla zmírnění společenské situace a ani následná doba normalizace už nastalou situaci nevrátila do předchozí hrůzné podoby.

Jedná se o období známé svým obrodným procesem, umírněním komunistického režimu. Lze mluvit o fázi demokratizujícího se pluralistického totalitarismu vrcholícího tzv. Pražským jarem r. 1968, které však bylo narušeno invazí vojsk Varšavské smlouvy. Následuje okupace a znemožnění autonomie státu.

Roku 1969 došlo k událostem, které reagovaly na Pražské jaro a znovu negativně ovlivnily chod společnosti. Snaha o socialismus s lidskou tváří byla tvrdě potlačena následnou normalizací a mj. nástupem G. Husáka do čela KSČ. Jejím hlavním úkolem bylo zničit veškerou svobodu myšlení obyvatelstva a pomocí manipulace mít celou veřejnost pod neustálou kontrolou. Lidem na klidu nepřidává ani přítomnost vojsk Varšavské smlouvy.

Odsun sovětských vojsk proběhl až roku 1991. Invaze byla komunisty propagována jako bratrská, ve skutečnosti však znamenala popření všech minimálních dosud získaných svobod. Čistkám neunikla ani velká část členů strany. Komunistická strana se stala spolupracovníkem okupační moci. Politický režim se zpřísnil.

2.3.2 Vývoj v letech 1969 – 1989

Následující vývoj lze rozdělit do tří fází:

- 1) 1969 – počátek 70. let patří normalizaci ve vlastním slova smyslu.
- 2) 70. a 80. léta jsou ve znamení zamrznutí režimu, který se upevňuje pomocí základů vybudovaných v předchozích letech (stabilní fáze).
- 3) Závěr 80. let přináší nárůst dynamiky vývoje společnosti.

2.4 Kulturní souvislosti 2. poloviny 20. století v ČSSR

„Květen 1945 ukončil v Evropě nejstrašnější válku všech dob. Lidé se jen zvolna vzpamatovávali z válečných útrap. Zpočátku vycházely knihy vězeňské literatury.“¹² K nejvýznamnějším dílům tohoto typu patří Reportáž psaná na oprátce od Julia Fučíka, jež vznikla v pankrácké věznici a stala se symbolem poválečného stalinského komunismu. Hlavní hrdina nepochyboval o porážce fašismu a věří v komunismus.

Básníci střední generace František Hrubín, Jan Zahradníček, Vladimír Holan a František Halas tvořili sbírky zasažené válečnými událostmi. Válečná tematika se později proměňuje v budovatelské písně a agitační texty. Už od roku 1946 však došlo k prozření některých autorů, texty působí rozčarovane, úzkostně a skepticky.

Literární život v letech 1945 – 1948 stále ještě vykazuje znaky pluralismu a demokracie. Což brzy skončí Vítězným únorem 1948. Nastupují komunistické čistky a literatura se stává propagandou ve službách jediné strany. V rámci převzetí nadvlády nad státem došlo k zestátnění tiskáren, nakladatelství, divadel a dalších kulturních středisek. Vše bylo pod kontrolou strany. Z knihoven jsou vyřazovány a následně likvidovány celé soubory knih a dalších tiskovin. K významným spisovatelům, kteří podali svědectví o ničení knih, patří Bohumil Hrabal a jeho dílo Příliš hlučná samota. Stejně jako spouště dalších autorů bylo i jemu zakázáno tvořit oficiálně. Ve většině případů spisovatelé vydávali svá díla exilově.¹³

Ve 2. polovině 50. let došlo k pomalému ústupu stalinismu, mírnějším proměnám socialistických zemí a odvážnější kritice kulturní politiky. V Československu byli nejvýznamnějšími kritiky Jaroslav Seifert a František Hrubín. Snažili se o propagaci literatury jako čistého svědomí národa,

¹² Lehár J. a kol.: *Literatura od počátku k dnešku*. s. 721

¹³ Tamtéž. s. 722 – 735.

aby odčinila křivdy a vypověděla o osudech vězněných a perzekuovaných spisovatelů.

Ve srovnání s dramatem česká próza na konci 50. a ještě na počátku 60. let poněkud zaostávala. Do popředí vstupovaly kratší prozaické útvary, črty, povídky a novely prosazující se především v publicistice a lyrice. Jedná se o dobu poezie všedního dne. Tematika se obrací od obecného k jedinečnému, hodnotí a kritizuje. Působí jako protiklad k předchozím budovatelským frázím. Např.: novelu *Romeo, Julie a tma* Jan Otčenášek zpracoval na podkladu Shakespearovy hry o zrodu lásky s tragickým koncem, celý příběh je pokryt okupační tmou. Česká literatura směřovala od konstrukcí k životu.¹⁴

Šedesátá léta patřila kulturním časopisům a médiím, mladé lidi přitahoval životní styl západní mládeže. Populární bylo vše západní, volnočasové, proti uniformní. Jednalo se o nejšťastnější dobu poválečné české literatury. Cenzura sice stále trvala, ale do jisté míry v únosných mezích. Za pomoci dotací bylo možné vydávat velké množství časopisů, knih, provozovat divadla a realizovat náročné filmové scénáře.

V rámci literatury 60. let zaujímaly přední místo prózy Bohumila Hrabala, zabýval se především originalitou obyčejného života, včetně života na okraji společnosti, jeho díla byla velmi žádaným tématem pro filmová zpracování. Například film *Ostře sledované vlaky*, režírovaný Jiřím Menzelem, získal cenu filmové akademie – Oskar za rok 1968. Filmová zpracování často čerpala i z děl Jana Procházky. Obrovský nástup rozvoje filmové kinematografie a vznik velkého množství velmi kvalitních snímků ukončily administrativní zásahy v roce 1969. S nástupem normalizace byla většina děl okamžitě odsunuta do trezoru. Na své osvobození čekala tato díla až do roku 1989, kdy revolucí byly zrušeny cenzurní zákony.

¹⁴ Tamtéž. s. 754 – 767.

Pozvolna nastává období, kdy spisovatelé a další umělci mohou volně a svobodně psát svá díla a především se vracet k prožitým zážitkům z doby komunistické nadvlády. Mezi spisovatele, kteří se rozhodli psát o 60. a 70. letech komunistické éry z pozice vlastních zkušeností, patřili například Helena Dousková mj. v dílech Hrdý Budžes, Pavel Kohout ve svém memoárománu Kde je zakopán pes, Petr Šabach v knize Občanský průkaz, Michal Viewegh v románu Báječná léta pod psa. Obdobné tvorbě se věnovali i mnozí další spisovatelé.

I v současné době je stále období totality žhavým tématem pro filmová zpracování a diskuze. Například filmy Pelíšky, Pupendo a současný televizní seriál Vyprávěj mapují tehdejší dobu. Pamětníci se mohou s odstupem vrátit do let utrpení, ale objevují se i nostalgické vzpomínky, ne všechno bylo vždy jen špatné. Mladším divákům filmy a televizní seriály mohou lépe přiblížit totalitní doby z hlediska společenských a kulturních událostí především vizuálně.

2.4.1 Pavel Kohout – Kde je zakopán pes

Dílo je vzpomínkovým románem, jehož děj vypráví o událostech z let 1961 – 1979. Příběh tvoří dvě rozdílné časové roviny, které se střídají ob kapitoly. První rovina se věnuje událostem z rozmezí červenec – říjen 1978. Vliv a teror státní policie vrcholí. Druhá dějová větev, vzpomínková, postupuje v čase rychleji, události popisuje stručněji. Obě roviny se na konci románu chronologicky setkají.

První část románu se odehrává v létě na chatě spisovatele. Chata nejprve slouží jako prázdninový dům. Později po vystěhování spisovatelovy rodiny z Hradčan chata poskytne přístřeší v podobě nového domova. Vyprávění v podstatě začíná ve chvíli, kdy i přes přísnou tehdejší kontrolu pošty přijde spisovateli vyděračský dopis. Pan Kohout přistoupí na hru policie

a snaží se věrohodně podporovat frašku pro dopadení pachatele, který ve skutečnosti neexistuje.

Zinscenovaná honba za údajným vyděračem vrcholí otrávením jezevčíka Edy. Vyděrač samozřejmě nikdy není nalezen. Intriky StB měly sloužit k zastrašení spisovatelovy rodiny, k volnému monitorování jejich života a nucenému odjezdu za země. StB se především snažila narušit komunikaci spisovatele s dalšími autory, kteří měli v té době zakázáno publikovat nebo jakkoli se vyjadřovat k dané situaci. Jednalo se například o Ivana Klímu, Václava Havla, Prof. Patočku, Jana Procházku nebo Ludvíka Vaculíka.

Druhá rovina je zpracována do podoby vyprávění o jezevčíkovi Edovi, zahrnuje veškeré důležité události, které se odehrály v letech 1968 – 1971: Vyhazov ze zaměstnání ve Svazu mládeže a ze strany, zákaz veškerého působení, až k podpisu Charty 77.

Dílo obecně poukazuje na absurdnost celého politického systému totalitní ČSSR. Mapuje dvě strany stojící proti sobě – zmanipulovanou vládu a část lidu, která vystupovala proti ní. Vypráví i o umělcích, kteří se báli vystoupit proti režimu, a proto přijali příjemnější život v souladu s politikou, jen aby si udrželi svůj životní standard. Což bylo s ohledem na tehdejší podmínky pochopitelné.

2.4.2 Helena Dousková – Hrdý Budžes

Próza Hrdý Budžes vyšla poprvé roku 1998. Autorka se v knize vrací do svého komplikovaného dětství a pomocí intenzivních vzpomínek se s ním snaží zpětně vyrovnat. Novela Hrdý Budžes je proto v mnoha rysech autobiografií.

Vypravěčkou příběhu je osmiletá Helena Freisteinová žijící s matkou, nevlastním otcem a bratrem v okresním městě Ničín. Rodiče pracují jako herci v divadle a i přes potíže, které si tím způsobí, se rozhodli neangažovat se v politickém režimu. Hlavní hrdinka podává svědectví o životě v socialismu

viděném dětskýma očima. Nahlas uvažuje o činech a chování lidí v jejím okolí, sama si je interpretuje a vykládá podle svého. Právě Helenčiny interpretace protkají celý příběh vtipnými situacemi. O humor v novele však primárně nejde. Obraz světa Helenky a její rodiny snáze demonstruje pomocí komiky, jak bylo nesnadné žít v tehdejší době, prosadit se v kulturním odvětví a celkově v zajetí zákazů a nesmyslných pravidel vést plnohodnotný život. Sama autorka o knize mluví jako o *veselé nostalgické vzpomínce na bídu husákovské normalizace*.¹⁵

Dětství hlavní protagonistky bylo nelehké mj. i kvůli schopnosti zvláštního, barvitému vidění světa. Spolužákům je k smíchu a dospělí na její reakce odpovídají žertem. Matka jí zakazuje účast v dětských socialistických organizacích, což Helenčinu odlišnost ještě prohlubuje.

Helenka vtipně dětsky komentuje dění kolem sebe, vypráví o příhodách ze školy, divadla a návštěv u prarodičů a postupně se dostává ke zjištění, že žádný Hrdý Budžes, který po celou dobu sloužil jako její osobní hrdina a motivace, nejspíš není. Při listování v čítance pro starší děti zjistí, že Hrdý Budžes nikdy neexistoval: „*Hrdý Budžes nebyl vůbec. Hrdý Budžes je jen – hrdý bud’, žes vytrval. To je ještě horší, než kdyby to byl komunista.*“¹⁶

Prozřením se příliš dlouho netrápí, jelikož se již brzy odstěhuje se svou rodinou do Prahy, kam se velice těší. Rodiče však prožívají velmi těžké životní období, které pro ně znamená určitou prohru (maminka byla pro svou politickou nepohodlnost vyhozena z divadla a přestěhování do Prahy se jeví jako jediné řešení).

O osm let později na prózu Hrdý Budžes volně navazuje druhý díl Oněgin byl Rusák. V roce 2003 vzniklo na základě této literární předlohy divadelní představení s názvem Hrdý Budžes. V hlavní roli Helenky se objevila

¹⁵ Strnadová, L.: *Dousková: Přezdívka Viewegh v sukních pouze recenzentům zjednodušuje život*. Olomoucký den. s. 13.

¹⁶ Dousková, I.: *Hrdý Budžes*. s. 129.

herečka Barbora Hrzánová, pro niž byla dramatizace přímo upravena. Od roku 2004 je možné si dílo zároveň poslechnout jako audioknihu.

2.4.3 Petr Šabach – Občanský průkaz

Autobiografická novela Občanský průkaz zachycuje příhody bývalých spolužáků, autor vzpomíná na zážitky z období 60. – 90. let 20. století. Životní příběhy spolužáků jsou ovlivněny absurdními společenskými událostmi. Parta chlapců prožívá různá úskalí života dospívajících, potýkají se se školou, rodinou a už tak nesnadný věk puberty jim ještě více ztěžuje komunistický režim.

Kompozice knihy je složitější. Dlouhý časový úsek věnovaný nástupu předrevoluční Prahy je možné rozdělit na několik částí – povinná školní docházka, střední škola, vyrovnání se s nadcházející vojenskou službou a situace po roce 1989. Jednotlivé části jsou odděleny dvěma vsuvkami, jakoby měl autor potřebu se k určitým situacím ještě vrátit a doplnit je. Jazyk vyprávění byl zvolen jednoduchý, současný. V díle lze zaznamenat různé vrstvy jazyka od spisovné, přes hovorovou až k nespisovné, obecné češtině.

Mezi přední postavy vyprávění patří Petr, který vyrůstá v milující rodině, přesto však těžce snáší otcovu stranickou zainteresovanost. Později se ukáže, že otcovo jednání mělo naopak napomoci útěku rodiny do ciziny, který se bohužel nezdaří.

Dalším článkem party je Aleš bydlící s matkou a jejím přítelem, který veřejně působí ve straně, což často řeší Alešovy problémy s StB. Aleš si zakládá na tvorbě vtipné a tematické poezie, jeho verše často glosují humorné situace.

*„Po zkažené potravě
dojde často k otravě,
i když možná nezdá se,
že je jed i v klobáse.
Snad v dalekém komunismu
zbavíme se botulismu.*

*Nebude už žádných béd,
natož klobásový jed.*¹⁷

Třetí člen skupiny Mít'a žije se svou úzkostlivou babičkou, jelikož jeho rodiče odcestovali do Ameriky, kde působí jako slavní klavíristé. Situace v Československu Mít'ovi brání se za nimi vypravit.

Poslední z chlapců, tzv. Popelka, se dělí o domácnost se svým otcem, který často holduje alkoholu a svého syna bije.

Příběh je vyprávěn suše a nezaujatě, což čtenáře nutí k úsměvu. Autor se snaží představit komunistickou éru očima mladíků, kteří se pokouší situaci brát s humorem a především se pobavit, děj však není prvoplánově humoristický. Určitá místa knihy se jeví spíše tragikomicky. Je nutné, aby čtenář zaujal vlastní hodnotící postoj, autor mu ho sám nenabídne. Jednotlivé příhody jsou vyprávěny pouze jako fakta s nadhledem a nadsázkou. Parta chlapců dospívajících po roce 1968 touží jakýmkoli způsobem vyjádřit vlastní názor, vzepřít se konvencím, nepřiměřeným trestům a psychickému teroru policistů veřejné bezpečnosti. Každý malý úspěch je pro ně malým osobním vítězstvím nad společenskou ideologií. Charakteristiku doby vykreslují jednoduché na první pohled vtipné příběhy. Ve skutečnosti však zachycují dobu zákazů, zklamání a strachu.

V roce 2010 byl podle knihy natočen stejnojmenný film, který režíroval Ondřej Trojan.

2.4.4 Michal Viewegh – Báječná léta pod psa

Román kratšího rozsahu vypráví o událostech z let 1962 – 1991. Společenská a politická situace je líčena očima rodiny, která je nucena s ohledem na svou kvalitu života alespoň okrajově předstírat sympatie s tehdejšími režimem.

¹⁷ Šabach, P.: *Občanský průkaz*. s. 30.

Kvido, starší syn rodiny, se chystá vydat knihu o své rodině. Celý příběh svého života proto vypráví nakladateli a právě tento příběh se retrospektivně nese dějovou linií Báječných let pod psa. Kvido své vyprávění pojal suše a sofistikovaně, což působí často humorně až satiricky. Děj je prokládán útržky z deníku dospívajícího Kvida. Jednotlivé postavy jsou líčeny vtipně, stejně tak trable Kvidova dospívání. Místy je děj knihy přerušen rozhovorem Kvida s nakladatelem a místo ho vypráví „někdo jiný“.

Bystrý Kvido se brzy naučil číst a velmi vynikal svou inteligencí. Brzy začal psát vlastní povídky, které později ocení i v knize zmíněný spisovatel Pavel Kohout.

Jelikož Kvido vypráví příběh o sobě a své rodině, začátek věnuje svému bizarnímu narození téměř na scéně divadla. Kromě svého často velmi kritického pohledu na okolní svět, popisuje i jednotlivé členy rodiny, jejich vlastnosti, chyby a názory.

Klidný život roku 1968 přerušil příjezd Sovětské armády. Kvidova rodina se upíná k nadějným vyhlídkám života na Sázavě, kam se brzy přestěhují. Nové bydlení pro rodinu nesympatizující s režimem se však promění ve zlý sen v podobě vymrzlé prosklené terasy. Otec se nakonec rozhodl přijmout podmínky svého šéfa, začal studovat Večerní univerzitu marxismu a leninismu (VUML) a přijal další potřebné ústupky. Kvido nezůstal za otcem pozadu, vzhledem ke svému přednesovému talentu dostal možnost recitovat socialistickou prózu. Jako žák prvního stupně ZŠ se nemusel ohlížet na ideologickou podstatu básní a jejich obrazný smysl.

Zlom nastává ve chvíli, kdy je rodina přistižena u disidenta Pavla Kohouta, otec ztrácí svou pracovní pozici, je často vyslýchán, stává se podezřívavým a paranoidním. Kvido se věnuje psaní povídek inspirovaných skutečným životem. Ve snaze otci pomoci Kvido zakládá se svou přítelkyní (kamarádkou z dětství) rodinu, celou situaci nakonec vyřeší až převrat.

Kromě Kvidovy autobiografie příběh tvoří i důvěrné události ostatních členů rodiny. Pomocí kritické satiry a humoru jsou v knize vědomě zvýrazněny a zesměšněny nejtypičtější rysy komunistického režimu.

2.5 Ideologie v dětské literatuře

Dětská literatura v socialistických časech, stejně jako všechny ostatní kulturní oblasti, sloužila straně. Využívala se nejen pro pobavení a kulturní rozvoj dětských čtenářů, ale i pro manipulaci jimi. Na základě studia archivních dokumentů je možné zjistit, jaké bylo dětství lidí v Československu v době socialismu. Zrod směřování dětské literatury ke komunismu sice probíhal především v letech 40. a 50. 20. století, ale její vliv a hlavní hesla přetrvala do dalších fází socialismu na našem území, i když již v umírněné formě. Propagační tematiku bylo možné najít v dětských časopisech a knihách po celou dobu, proměnili se jen hrdinové a razance.

V prvních letech života si člověk vytváří pohled na svět a zjišťuje, jakým způsobem je do budoucna sestaven jeho hodnotový žebříček představující subjektivní postoj k dobru a zlu. V tomto období je také nejsnazší děti ovlivnit. Nový poúnorový režim (viz výše) se pokoušel mladé, ještě neprofilované osobnosti podchytit, tvarovat a zneužít pro své vlastní účely. Využíval k tomu pedagogických metod vycházejících ze sovětských vzorů, především teorií sovětského pedagoga A. S. Makarenka. Byl vydán zákon o jednotné škole a o volném čase dětí rozhodovala jednotná dětská organizace. Výsledkem této výchovy měl být tzv. socialistický člověk.¹⁸

Do procesu vytváření socialistického člověka byla zapojena i literatura. Po únoru 1948 v knihách a časopisech bylo možné najít ideologicky motivovaná témata a předkládání jsou speciální hrdinové schválení stranou.

¹⁸ Formánková, P.: *Propaganda pro nejmenší – Dětská literatura ve službách komunistické propagandy*. s. 43.

Spisovatelé ve svých knihách využívali kontrastu, který vypovídal o radostném dětství dětí Sovětského svazu a jako protiklad uváděli obraz života na Západě. Mírumilovný svět hojnosti a proti němu život v chudobě a kapitalistickém vykořisťování dětí. Většina dětí neměla možnost zjistit reálnou situaci, jelikož tisk byl cenzurován a vycestování z totalitních států nemožné.

„Ještě neslaví vánoce a Nový rok všechny děti tak, jak je slavíme my nebo děti sovětské nebo děti v zemích lidové demokracie. Ještě jsou na světě země, kde si nevládnou dělníci a rolníci, kde vládnou páni. (...) Ti vydělávají mnoho peněz a italští dělníci a jejich děti žijí v bídě a hladu. Jaképak asi bude mít vánoce čtrnáctiletý chlapec Dominico Masari, který nám o sobě napsal: „Otec je chudý dělník, nezaměstnaný už dva roky. Šel jsem proto pracovat já, abych pomohl rodině. U nás zaměstnají páni spíš malé děti než dospělé dělníky, protože dětem platí méně. Pracuji v truhlářské dílně. (...) Ale jeden den jsem upadl a zlomil si ruku. Nemohl jsem dělat celý měsíc. Pak mě zase porazilo auto, plné amerických vojáků, a zlomilo mi nohu.“ (...) Maminku už nemám, protože mi umřela, když mi byly čtyři roky. Měla tuberkulosu. U nás je strašný hlad, protože jsou u nás kapitalisti. Ti si myslí, že mohou jíst jen oni.“¹⁹

Z úryvku je patrná zaujatost proti Západu. Děti jsou cíleně směřovány k tomu, aby soucítily s dětmi ze západních zemí a samy si cenily „výhod“ života v Sovětském svazu a u nás. Jednotlivé informace jsou vytrhávány z kontextu a umně zpracovány způsobem, který nepřipouští žádnou toleranci nebo pochopení. Nenabízí se jiná možnost, než kapitalistický svět nenávidět a o to víc se zavděčit svému režimu.

Jazyk tehdejších masmédií získává novou podobu tzv. *newspeak*. V češtině se objevují nová slova a slovní spojení. Na straně dobra stojí

¹⁹ Vánoce v zemi bídy (1950). In: *Mateřídouška* 7 – 8, s. 109.

oslavovaní „budovatelé šťastných zítřků“, vše pocházející ze Sovětského svazu stojí v jasném zářivém světle. Temným sukem je naopak potažené vše západoevropské a americké – většinou spojené s hesly jako „domácí reakcionáři“, „agenti imperialistů“, „nepřátelé lidově demokratické republiky“.

Dětskou literaturu nemohla nepostihnout i kampaň proti „americkému brouku“, který k nám byl údajně schválně zavlečen Američany. K tažení proti zrádnému hmyzu vyzývá Ferda Mravenec na stránkách časopisu Mateřídouška. Ondřej Sekora na obdobné téma později vydal i knihu O zlém brouku Bramborouku. (viz níže)

„Naše talíře budou v bezpečí, až vyhubíme poslední mandelinku. A svět si oddychne, až budou zneškodněni poslední nepřátelé míru. (...) Och, kdyby se jim tak povedlo zničit všechnu úrodu našich brambor! To by zajásali: „Splnili jsme úkol, který nám dali páni ze Západu.“ (Sekora, O., 1950b., nestr.)

Dětskou literaturu neminuly ani apely žádající tresty smrti pro „zrádce“, o nichž děti slyšely i z médií. Do popředí dětské pozornosti jsou nastrčeni noví hrdinové – příslušníci pohraniční stráže, která děti hlídá, zatímco ony spí. Příběhy o pohraničnících byly dobrodružné, hrdinné a nebezpečné, v roli pomocníků pohraniční stráže vystupovali dětské hrdinové. Dětský charakter zmanipulovaný propagandou byl velmi pokřívován. Výchova vedla ke slídlství a udavačství.

Kromě pohraniční stráže byli vystavováni na piedestalu i horničtí učni, jelikož hornictví se tehdy stalo preferovaným odvětvím. Hornické povolání bylo popisováno pouze v souvislosti se superlativy. Pořádaly se obrovské nábory hornických učňů. Uhlí poznamenalo dětské knihy, časopisy, média, plakáty a známky.

„Šli daleko a daleko, až došli k velkému uhelnému dolu. Nad dolem stály vysoké věže a před ohradou stál vrátný. Kousek uhlí? Otázal se vrátný. Viděl jsem. Tudy utíkal. A podívejte se, tu jdou rytíři, kteří uhlí ze země dobývají. Ti vám pomohou. Dejte se k nim. !(...)“ (Junek, V., 1949, nestr.)

Pozitivní proklamace měly vést k oblibě povolání. Do dolů byli posíláni i nedobrovolně lidé se „špatným kádrovým profilem“, kterým bylo upřeno i přes jejich schopnosti a inteligenci studovat.

Komunistické ideje postupně pronikají i do tradic. Po únoru 1948 dochází k proměně vánočních svátků. Hlavním cílem je nyní dětem vysvětlit, že Ježíšek neexistuje. V knížce Štědrý den už uvědomělé děti vědí, že dárky je třeba nakoupit, dokonce vlastní spořitelní knížky. Tradiční psaný dopis Ježíškovi je pasé a všechny děti, které si myslí opak, jsou naivní.

„Hloupá husa je to! (...) Bíbince se to opravdu nepovedlo. Ona myslila, že to na Štědrý večer všechno spadne z nebe. Tak napsala o dárky Ježíškovi.“ (Sekora, O., 1951, s. 47)

Ideologie proniká i do dětských básní či koled – postavy jako tři krále, pastýře a anděly nahrazují horníci, rolníci a pohraničníci. Nové pojetí vánočních svátků bylo mj. výsledkem tažení proti církvi a spisovatelům hlásajícím její myšlenky. Stoupenci strany se starali, aby z Vánoc zůstalo pouhé rozdávání dárků a veškerý duchovní aspekt byl vytěsněn. Ježíška v jesličkách měl nahradit sovětský děda Mráz. Změnu pojetí Vánoc se snažil obyvatelstvu sdělit předseda vlády Antonín Zápotocký ve štědrovečerním projevu.

Vánocům byl nakonec vrácen původní smysl, i když v rámci vývoje světa už značně zmodernizovaný. Stejně tak jako literatura a další kulturní oblasti ovlivňovaly své čtenáře a diváky, s určitou manipulací se setkáváme i dnes v podobě medií.

2.5.1 Ondřej Sekora (1899 – 1967)

Ondřej Sekora patřil k nejvýraznějším autorům dětské literatury především díky postavičce Ferdy Mravence, kterou vymyslel už v roce 1933. Poválečné roky strávil Sekora ve Státním nakladatelství dětské knihy, které

po zestátnění soukromých nakladatelství fungovalo ve prospěch tehdejšího režimu a stejně tak mu sloužil i Ferda Mravenec.

Kromě spisovatelské dráhy se Sekora věnoval i kreslířství a novinářské činnosti, v Lidových novinách působil jako karikaturista, v rámci této práce vytvářel mj. i kreslené seriály pro děti. V roce 1936 vychází Ferda Mravenec, práce všeho druhu, po jehož boku se hned záhy objevuje přechytralý Brouk Pytlík. Oběma se v následujících letech dostalo i pokračování.

Pod záminkou židovského původu Sekorovy ženy byl autor vyhozen ze zaměstnání a jeho další tvorba byla zakázána. Na základě těchto zkušeností spisovatel radikalizuje své politické postoje. V letech 1949 - 1952 působí jako vedoucí Knihnice pro nejmenší Státního nakladatelství dětské knihy. V tomto období vydává kromě protiamerické knížky O zlém brouku Bramborouku i další výrazně ideologicky laděné dětské knihy (Pohádka o stromech a větru; O traktoru, který se splašil). Právě v těchto dobách autor propaguje základní myšlenky socialismu. Dětský čtenář není standardní cílovou skupinou, výchova nového socialistického člověka však pokrývá veškeré možné oblasti, což otřásá základními etickými fakty. Na Sekorově tvorbě kreslených seriálů a knih lze názorně demonstrovat ideologické principy. Původně apolitická postava Ferdy Mravence získává nový rozměr, slouží jako prostředek k manipulaci s masami.

2.6 Hudba – ideologická manipulace v kontrastu s vyjádřením touhy po svobodě

Přelom šedesátých a sedmdesátých let 20. století přinesl množství umělců, kteří toužili být součástí mediální sféry. Byli proto nuceni přistoupit na určité podmínky kladené režimem pod sovětskou kontrolou. Populární kultura musela přispět při vytváření dokonalého obrazu rozvíjející se země. Politický režim cenzuroval slova, věty i celé myšlenky písní, básní a próz. Například v albu Marty Kubišové byla v roce 1970 nahrazena píseň Modlitba pro Martu za „menší zlo“ Zlý dlouhý půst. Umělci, kteří udržovali styky

s „nepřáteli režimu“, měli odepřen přístup k adekvátnímu uplatnění. Některá hudební tvorba, pokud se příliš vymykala dobovým požadavkům, byla úplně zničena nebo se dodnes zachovaly jen části. Ceněná jsou díla, která oslavovala socialismus. Toho se později chopili autoři a umělci, kteří toužili po prosazení – např.: kapela Plameny. Právě tato hudební skupina se později dostala i do písni Jaroslava Hutky.

Hudba nejvíce propagovaná a ceněná byla často primitivní a plná klišé. Prosadil se zde např.: Michal David se skupinou Kroky, který složil dnes již legendární text pro spartakiádu Poupata. I přes svou slaboduchost si zmíněná tvorba našla svou cílovou skupinu. Dětem prázdné texty nevadily. Přestože se objevilo mnoho kritických hlasů, ty prostor v tisku stejně nedostaly.

Rozvíjela se nejen popová scéna, „angažované písně“ zaznívaly i od podporovaných rockerů. Naopak mezi zakázané rockové kapely tehdejší doby patřily např.: Pražský výběr a Jasná páka. Společnost zaplněná ideově „zdravými texty“ v nich později neviděla velký problém. I v současnosti si některá vydavatelství umí představit normalizační hudební tvorbu znovu na trhu, našla by si své posluchače u milovníků recese či dnešních komunistů. I když by se jednalo o pouhé retro vzpomínání na písničky, které dříve upevňovaly režim, někteří autoři se svou minulostí však chlubit nechtějí.²⁰

2.6.1 Jaroslav Hutka (*1947)

Jedním z tvůrců, který se nechtěl schovávat za prázdná populistická slova, je Jaroslav Hutka. Na konci šedesátých let vystupoval s Vladimírem Veitem, později se soustředil na vlastní hudební program. Z důvodu neustálé policejní šikany se přemístil do Nizozemí. Po pádu komunismu se do Čech vrátil a stal se z něho kritik postkomunistické demokracie. Jednou z jeho nejvýznamnějších písniček byla ve své době píseň „Krásný je vzduch“, vytvořená jako hymna pro festival v Náměšti na Hané, který byl nakonec

²⁰ Sorela. KLUSÁK, Pavel. *Písničky pro (rudou) hvězdu: Jak se v české pop-music kolaborovalo s totalitním režimem.*

zakázán a státními složkami rozeznán. Jako památku na zmíněnou událost Jaroslav Hutka později stejnou píseň publikuje pod názvem Náměšť. Kromě písňové tvorby se věnuje i poezii a próze.

3 Praktická část

3.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části je vytvořit pracovní materiály pro žáky 9. tříd ZŠ, které jim lépe přiblíží období totality na našem území v 2. polovině 20. století. Na základě teoretického rozboru problému jsou vytyčeny hlavní zkoumané otázky – znalost žáků a jejich schopnost orientace v totalitních dobách Československa.

Lze vyslovit hypotézu:

„Všeobecné znalosti žáků 9. ročníků ZŠ o totalitním období v Československu jsou pouze povrchní a to ve většině oblastí poznávání.“

3.2 Použité metody výzkumu

Při výzkumu byla použita metoda dotazníku. Kvantitativní dotazníková metoda se zakládá na hromadném sběru dat shromážděných pomocí dotazování osob.

Tato metoda byla zvolena pro zajištění objektivitu při získávání dat. Výběr respondentů byl náhodný, všichni dotazovaní měli stejné podmínky. Dotazník se stal nosnou konstrukcí při získávání informací a přispěl i k přehlednějšímu zpracování dat.

Otázky použité v dotazníku byly voleny záměrně a konkrétně formulovány tak, aby každý respondent rozuměl jejich obsahu. Jednotlivé otázky jsou tvořeny s ohledem na věk a dosavadní získané znalosti žáků. (viz výstupy RVP ZV)

Dotazník je tvořen uzavřenými, strukturovanými otázkami a třemi nabízenými alternativami odpovědí, z nichž vždy jedna obsahuje správnou informaci. Zvolená forma konkrétních uzavřených položek by měla postihnout různé oblasti znalostí žáků.

3.3 Výběr zkoumaného vzorku

Náhodným výběrem byly zvoleny tři základní školy: ZŠ a ZUŠ Jablonné v Podještědí (2 třídy – 41 žáků), ZŠ Vrchlického Liberec (1 třída – 19 žáků) a ZŠ Dobiášova Liberec (2 třídy – 44 žáků). Celkem byli dotazníkem osloveni 104 respondenti z 9. ročníků. Hlavním kritériem výběru vzorku byli žáci devátých ročníků základních škol.

3.4 Zpracování výsledků výzkumu

3.4.1 Evaluace výzkumu

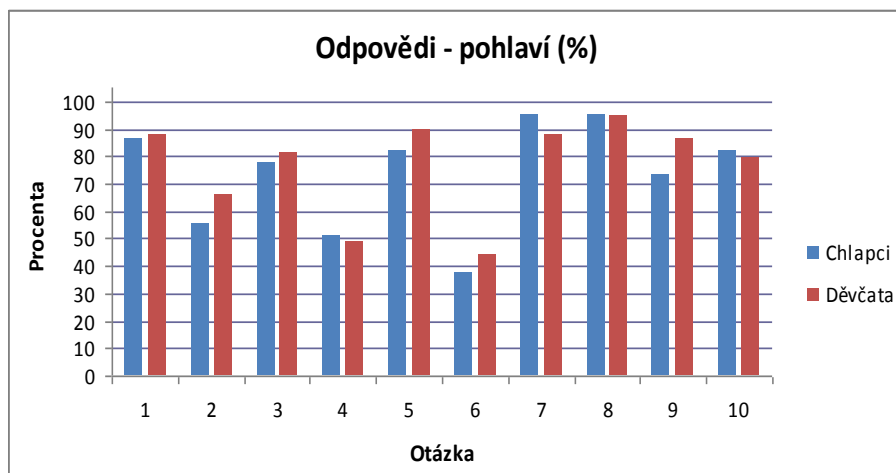
Vybrané školy a zvolení respondenti:

		%	ZŠ Vrchlického Liberec	ZŠ a ZUŠ Jablonné v P.	ZŠ Dobiášova Liberec
Celkem	104	100,00	19	41	44
Chlapci	45	43,27	6	17	22
Děvčata	59	56,73	13	24	22

3.4.1.1 Graf č. 1, 2

Z grafu č. 1 vyplývá (viz níže), že celkového množství žáků vybraných základních škol si většina z nich nejlépe poradila s otázkou č. 8 (*Co znamená symbol překříženého srpů a kladiva?*), konkrétně pak chlapci uspěli v 96 % a dívky v 95 %. Nejmenší procento správných odpovědí bylo zaznamenáno u otázky č. 6 (*Která divadelní hra popisuje zážitky pionýrky Helenky?*), chlapci zde odpovídali správně pouze ve 38 % a dívky ve 44 % případů.

Graf č. 1

Podobný počet správných odpovědí jako u otázky č. 8 (*Co znamená symbol překříženého srpu a kladiva*) se objevil i u bodu č. 7 (*Zakroužkuj správné slovo do písně J. Hutky Náměšť.*), v tomto případě chlapci odpověděli správně v 96 % a dívky v 89 %. Sedmý bod dotazníku představoval doplnění vynechaného slova z nabídky do písničky J. Hutky Náměšť. Otázka vyžadovala pouze krátké zamyšlení nad smyslem textu, doplnění slova již bylo nasnadě. (viz graf č. 1 výše)

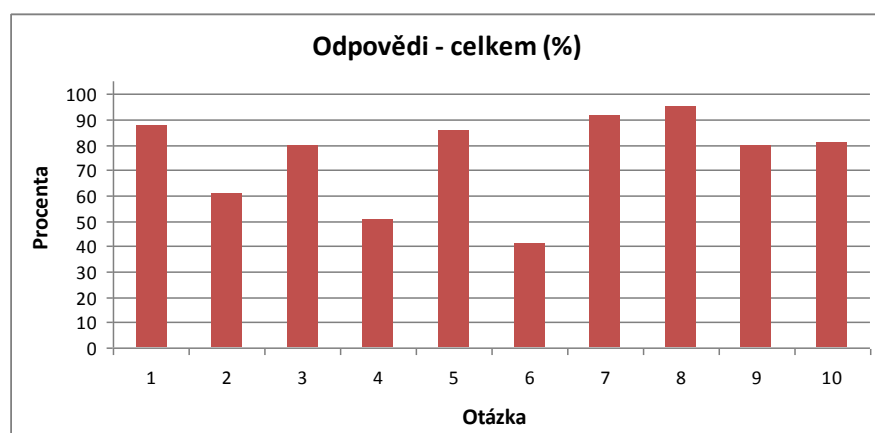
V rámci společného hodnocení tří škol až na otázky č. 2 a 9 (*Definice komunismu a organizace Pionýr*) nejsou rozdíly v chybovosti odpovědí mezi chlapci a dívkami markantní. U otázek se jednalo o výběr správné definice zadaného pojmu, v obou případech byly dívky v odpovědích úspěšnější. (viz graf č. 1 výše)

Míra úspěšnosti u jednotlivých otázek poukazuje na fakt, že v některých oblastech společenského dění dané doby se žáci orientují více, v některých méně. Děje se tak především z důvodu různé intenzity při seznamování s jednotlivými prvky tématu. V dnešní době žáci přichází spíše do styku s moderní technologií a současnými informacemi. Šestá otázka zkoumá

orientaci žáků ve filmových zpracováních éry komunismu, nízká úspěšnost v odpovědích pak dokazuje, že dnešní žáci nevěnují příliš pozornosti filmům a divadelním představením s komunistickou tematikou.

Největší počet správných odpovědí zaznamenala otázka č. 8, která se týkala vysvětlení symbolu . Žáci měli možnost spojit si smyslový vjem s pojmem, lépe si tak mohli vybavit, jestli s ním někdy přišli do kontaktu a v jaké souvislosti. (viz graf č. 2)

Graf č. 2

Tabulka č.1, 2

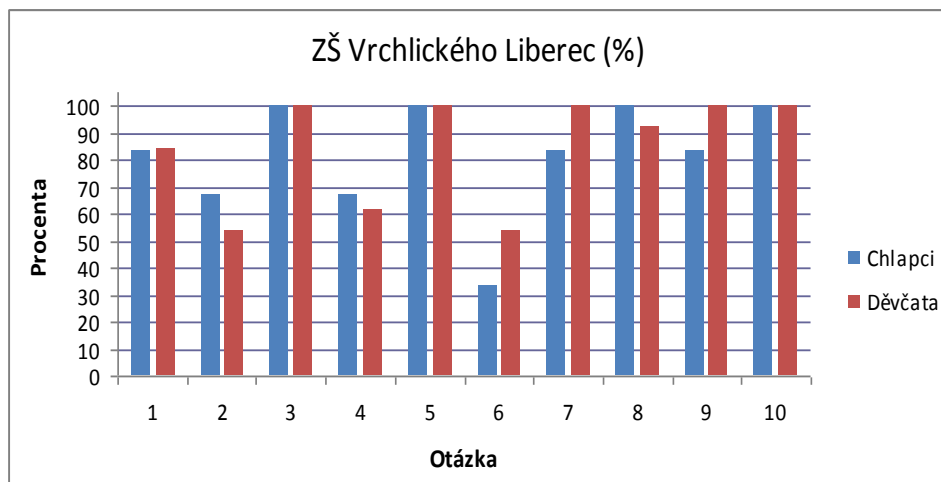
Odpovědi - pohlaví (%)		
	Chlapci	Děvčata
1.	86,67	88,14
2.	55,56	66,10
3.	77,78	81,36
4.	51,11	49,15
5.	82,22	89,83
6.	37,78	44,07
7.	95,56	88,14
8.	95,56	94,92
9.	73,33	86,44
10.	82,22	79,66

Odpovědi - celkem (%)	
1.	87,4
2.	60,83
3.	79,57
4.	50,13
5.	86,03
6.	40,92
7.	91,85
8.	95,24
9.	79,89
10.	80,94

3.4.1.2 Graf č. 3, 4, 5

Graf č. 3 zobrazuje úspěšnost ZŠ Vrchlického Liberec v odpovědích na otázky dotazníku. V rámci zkoumaných škol dosáhla tato nejlepší výsledků. V dotazníku 100 % žáků zvládlo zodpovědět správně tři body dotazníku – konkrétně se jednalo o otázky č. 3 (*Kdo to byl Vladimír Ilji Lenin?*), 5 (*Který z následujících filmů se odehrává v období totality?*) a 10 (*Co znamená zkratka KSČ?*). 100 % dívek uspělo při zodpovídání bodů č. 7 (*Zakroužkuj správné slovo do písně J. Hutky Náměšť*) a 9 (*Co je to Pionýr?*), 100 % chlapců pak otázku č. 8 (*Co znamená symbol překříženého srpů a kladiva?*).

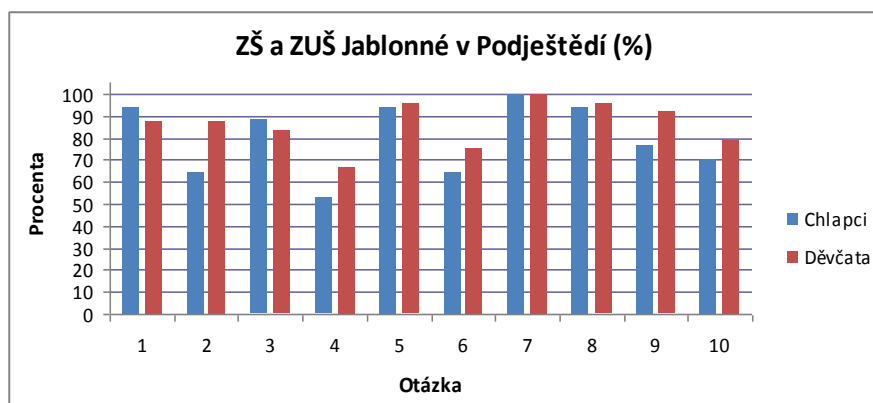
Graf č. 3

Graf č. 4 obsahuje informace o úspěšně zodpovězených otázkách na ZŠ a ZUŠ Jablonné v Podještědí. Oproti dalším zkoumaným školám žáci zde ve 100 % (dívky i chlapci) úspěšně vyřešili bod č. 7 (*Zakroužkuj správné slovo do písňe J.Hutky Náměšť*).

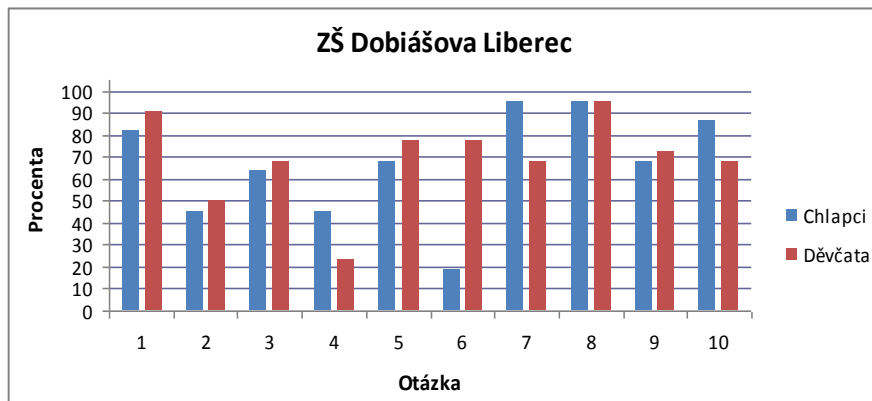
(celkový záznam o zodpovězených otázkách u jednotlivých škol, chlapců a dívek viz Přílohy 6.2)

Graf č. 4

Nejnižší počet správných odpovědí byl zaznamenán u ZŠ Dobiášova v Liberci (viz graf č. 5 níže), kde většina zodpovězených otázek dosahuje nejmenších procentuálních hodnot z hlediska správných odpovědí. Ani jedna otázka dotazníku nebyla ze 100 % zodpovězena správně. Celkově byly tedy oproti ostatním školám u ZŠ Dobiášova zjištěny větší mezery ve faktických znalostech o totalitním období v Československu. Nejhuře si vedla děvčata v otázce č. 4, která se týkala osobnosti Alexandra Dubčeka a chlapci u otázky č. 6, k jejímuž zodpovězení byla zapotřebí orientace v divadelní sféře.

Graf č. 5

Tabulka č. 3, 4, 5

ZŠ Vrchlického Liberec (%)		
	Chlapci	Děvčata
1.	83,33	84,62
2.	66,67	53,85
3.	100,00	100,00
4.	66,67	61,54
5.	100,00	100,00
6.	33,33	53,85
7.	83,33	100,00
8.	100,00	92,31
9.	83,33	100,00
10.	100,00	100,00

ZŠ a ZUŠ Jablonné v Podještědí (%)		
	Chlapci	Děvčata
1.	94,12	87,5
2.	64,71	87,5
3.	88,24	83,33
4.	52,94	66,67
5.	94,12	95,83
6.	64,71	75
7.	100	100
8.	94,12	95,83
9.	76,447	91,67
10.	70,59	79,17

ZŠ Dobiášova Liberec (%)		
	Chlapci	Děvčata
1.	81,82	90,91
2.	45,45	50,00
3.	63,64	68,18
4.	45,45	22,73
5.	68,18	77,27
6.	18,18	77,27
7.	95,45	68,18
8.	95,45	95,45
9.	68,18	72,73
10.	86,36	68,18

3.4.2 Shrnutí

Stanovená hypotéza předpokládala, že znalosti žáků devátých tříd z oblasti období totality v Česku jsou pouze povrchní a neúplné. Výsledky výzkumu provedeného na třech výše zmíněných základních školách hypotézu potvrdily.

Jednotlivé grafy zobrazují procento správných odpovědí základních škol na body dotazníku. Za grafy následují tabulky, které obsahují konkrétní zjištěné hodnoty v procentech.

Z prvního a druhého grafu vyplývá, že žáci si celkově nejlépe poradili s otázkou č. 8 (*Co znamená symbol překříženého srpů a kladiva?*). Problémy se naopak objevily nejvíce u otázky č. 6 (*Která divadelní hra popisuje zážitky pionýrky Helenky?*).

Třetí, čtvrtý a pátý graf zobrazují odpovědi na otázky jednotlivých základních škol. Nejlepších výsledků dosáhla ZŠ Vrchlického Liberec, nejmenší počet správně zodpovězených otázek se naopak objevil u ZŠ Dobiášova Liberec.

Do budoucna je tedy zapotřebí se při výuce literatury více věnovat tématu Totalitní období na území Československa a zaměřit se na volbu efektivnějších metod ve výuce. Žáci by si měli uvědomovat souvislosti mezi předměty a jejich provázanost. (literatura, dějepis, občanská výchova apod.)

Na základě zjištěných faktů z dotazníku bylo vypracováno několik návrhů aktivit a činností, které by mohly pokrýt mezery ve znalostech žáků a inspirovat učitele k zábavnějšímu pojetí vyučovacích hodin.

3.5 Aktivita pro práci v hodinách

3.5.1 Seznámení žáků s obdobím komunismu v 60. a 70. letech 20. století

3.5.1.1 Tvorba slovníčku pojmů

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Totalita v 2. polovině 20. století v Československu

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci proniknou prostřednictvím znalosti jednotlivých pojmů do problematiky komunismu na území Československa.

VÝCHOVNÝ CÍL: Žáci se naučí pracovat ve skupině, být zodpovědný za svou práci i za výsledek skupiny.

KLÍČOVÁ SLOVA: okupace, komunismus, kolektivismus, proletariát, socialismus, demokracie

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: občanské, pracovní, k učení, k řešení problémů, komunikativní

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, dějepis, výtvarná výchova

POMŮCKY: počítač s internetovým připojením, naučný slovník, papíry, fólie formátu A5

3.5.1.2 Pojmy

Fašisté, dělnická třída, jiskřičky, pionýři, Vladimír Iljič Lenin, Stalin (Josif Vissarionovič Džugašvili), vojska Varšavské smlouvy, pětiletka, pravice, levice, reforma, být „ve straně“, být „politicky vidět“, soudruh, Gustav Husák, Alexander Dubček, kapitalismus, Sovětský svaz, srp a kladivo, StB, KGB, disident, Karl Marx, Pražské jaro 1968, Sametová revoluce 1989, ÚV KSČ,

uhelné prázdny, spartakiáda, samizdat, Rudé právo, kádr, lidové milice, Charta 77, normalizace, nacismus, totalitarismus, VŘSR, havíř (ostatní viz **KLÍČOVÁ SLOVA**)

3.5.1.3 Popis aktivity

Třída je rozdělena do čtyř skupin, každá skupina dostane deset pojmů, které si postupně vyhledá pomocí nabídnutých zdrojů: přístup k počítači s internetovým připojením, naučný slovník. Jednotlivé pojmy pak zaznamená každý žák v rámci skupiny, ale již samostatně, do svého slovníčku, který si sám vytvoří z poskytnutých papírů a fólií formátu A5. Spojením fólií k sobě vznikne sešitek, který bude sloužit jako soubor pojmů a jejich příslušných významů.

Slovníčky si žáci v dalších dnech půjčují a opisují pojmy dalších skupin, které jim mohou ještě významy dále přiblížit. Využitím metody kritického učení nazvané skládkové učení dojde k roztržení mateřských skupin a ke vzniku skupin expertních – v nové skupině jsou znovu čtyři žáci, avšak každý z jiné předchozí mateřské skupiny, vytváří se nový pracovní tým. Každý žák má za úkol seznámit spolužáky se svými pojmy, které jsou pro ně nové.

Vytvořené slovníky mají sloužit jako pracovní soubor, k němuž se žáci budou v průběhu další práce se zvoleným tématem vracet a zapisovat si nové pojmy. Proto je třeba aktivitu volit při osvojování si základních informací hned zpočátku projektu nebo hodiny.

3.5.2 Porovnání filmu a knihy Báječná léta pod psa

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Báječná léta pod psa – Diskriminace občanů, kteří se znelíbili režimu.

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci se seznamují se s nebezpečím komunistických idejí a praktikami StB.

VÝCHOVNÝ CÍL: Svoboda člověka končí tam, kde začíná svoboda jiného člověka.

KLÍČOVÁ SLOVA: Michal Viewegh, Báječná léta pod psa, román, třídní nepřítel, dělnická třída, agitace

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: občanské, pracovní, k učení, k řešení problémů

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, dějepis

POMŮCKY: pracovní list k filmu Báječná léta pod psa, filmové ukázky Báječná léta pod psa

Báječná léta pod psa

„Film Báječná léta pod psa byl natočen na motivy stejnojmenného románu Michala Viewegha roku 1997. Zachycuje příběh složitého dospívání citlivého chlapce Kvida v období reálného socialismu. Dějová linie se soustřeďuje především na trampoty Kvidova otce, excentrického dřívce s vysokoškolským diplomem, kterého jeho úsilí zabezpečit rodinu bez ztráty důstojnosti dovede téměř až k šílenství. Snímek, zaměřený na lidské vztahy a vášně, tak akcentuje spíše vážnější polohu vyprávění.“²¹

²¹ POMO Media Group s.r.o. Báječná léta pod psa, 2012. Česko-slovenská filmová databáze. www.csfd.cz (accessed Nov 12, 25).

3.5.2.1 Popis aktivity

Z filmu *Báječná léta pod psa* bylo vybráno devět tříminutových ukázek, které by měly charakterizovat zmíněné období komunismu z pohledu lidí, kteří v této době žili. Cílem ukázek je přiblížit totalitarismus žákům 2. stupně prostřednictvím hlavního dětského hrdiny.

Všichni žáci dostanou pracovní list s očíslovanými otázkami. Každé ukázce přísluší několik otázek, na které by měli žáci v průběhu sledování odpovídat. Mezi jednotlivými ukázkami bude vždy pauza, která by měla sloužit k utřídění informací a nejasností, dokončení zápisu odpovědí na otázky. Učitel vždy v pauze odpovídá na případné dotazy. Pracovní list s konkrétními otázkami slouží k tomu, aby se žáci v ukázkách drželi probíraného tématu.

Na konci ukázek a vyplnění pracovních listů je třeba provést zpětnou vazbu. Učitel vyvolá několik žáků, kteří postupně shrnou průběh ukázek, sám doplní některé informace, upřesní pojmy a situace.

Žáci utvoří skupinky po čtyřech. Společně si navzájem přečtou své odpovědi, obohatí ostatní o další nápady. Skupiny pak jedna po druhé prezentují své odpovědi před tabulí nebo v lavicích, učitel funguje jako koordinátor činnosti a rádce.

3.5.2.1.1 Pracovní list

Ukázka č. 1

Vojška Varšavské smlouvy (13. – 15. minuta)²²

1. Co dělají lidé v ukázce?

.....

2. O čem se dozvídáme z rádia?

.....

3. Proč dědeček nadává?

.....

Ukázka č. 2

Stěhování (17. – 21. minuta)

1. Čeho se rodina bojí?

.....

2. Jaký návrh dostane tatínek?

.....

3. Proč se tatínkovi na Sázavě líbí?

.....

4. Co je na bydlení na Sázavě špatného?

.....

Ukázka č. 3

Tatínkova nová práce (24. – 27. minuta)

1. Co říká tatínkovi ředitel?

.....

2. Jak by si podle ředitele měl tatínek dál počínat?

.....

3. V jakém stavu je Kvidovo bydlení?

.....

²² Pozn.: Minutové rozmezí ukázky se může lišit podle verze filmu, se kterým učitel pracuje.

Ukázka č. 4

Recitace (34., 37., 40. minuta)

1. Jak se Kvido vyjadřuje?

.....

2. Co mu paní Šperková nabízí?

.....

3. Proč se po recitaci Kvidovi rodiče tváří divně?

.....

Ukázka č. 5

Bydlení na terase (42. – 44. minuta)

1. Proč Kvidova maminka říká: „Všichni tady pochcípáme!“?

.....

2. Z jakého důvodu Kvido musí bydlet v těchto podmínkách?

.....

Ukázka č. 6

Fotbal a vlaječky (51. – 55. minuta)

1. Kvůli čemu začal tatínek hrát fotbal?

.....

2. Proč si myslíš, že lidé vyvěšovali do oken vlajky?

.....

3. O které vlajky se jedná?

.....

Ukázka č. 7

Kapitalismus (58. minuta)

1. Co říká ředitel o Anglii?

.....

Ukázka č. 8

Sesazení (1:18:22 – 1:20:00)

1. Jak se tatínek chová?

.....

2. Proč se to zbytku rodiny nelíbí?

.....

3. O kom to tatínek mluví?

.....

Ukázka č. 9

Volby

1. O čem mluví ředitel?

.....

3.5.3 Ideologie v dětské literatuře

3.5.3.1 Ferda Mravenec ve službách komunismu

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Znak ideologie v dětské literatuře

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci se seznamují s nebezpečím komunistických idejí a manipulační propagandy pomocí komiksu.

VÝCHOVNÝ CÍL: Svoboda člověka končí tam, kde začíná svoboda jiného člověka.

KLÍČOVÁ SLOVA: Ondřej Sekora, Ferda Mravenec, pětiletka, zemědělství

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: občanské, pracovní, k učení, k řešení problémů

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, pracovní výchova, výtvarná výchova

POMŮCKY: kopie časopisu - kreslený seriál Ferda Mravenec

3.5.3.2 Popis aktivity

Následující aktivitu je možné provádět samostatně nebo ve skupinách. Ve skupinách si však žáci mohou lépe sdělit osobní dojmy z obrázků na pracovním listu. Hlavním cílem je zábavnou formou žáky seznámit s konkrétními hesly a vlivem komunistické strany za socialistické éry. Žáci druhého stupně jsou stále velice blízko cílové skupině čtenáře, pro kterého byly vytvářeny obdobné obrázkové seriály. Sami si tak mohou lépe uvědomit, jak by obdobná propagace působila na děti v dnešní době, jestli by stále plnila svůj účel nebo je již nepoužitelná.

Žáci jsou rozděleni do pěti skupin po max. čtyřech. Každá skupina obdrží list s kresleným seriálem (každý žák tak může nahlížet na vlastní obrázek a nevyrušuje). Žáci společně diskutují o zadaných otázkách a do sešitu

si zaznamenávají možné odpovědi, na kterých se domluví. Důležité je, aby v rámci skupiny zhodnotili a vybrali názor, který se jim zdá nejbližší správné odpovědi. Práce ve skupinách by neměla přesáhnout 20 min.

Pro jednotlivce je možné zadat tuto aktivitu i jako domácí úkol na delší dobu, své odpovědi a postřehy k jednotlivým otázkám by si žák mohl samostatně zaznamenávat v různém množství.

3.5.3.2.1 Nabídka otázek a odpovědí 1.

(viz obrázek níže)

Otázky

- 1) Čeho je důležité dosáhnout? Čeho je Ferda vzorem?
- 2) Proč se v názvu příběhu objevilo heslo „*I příroda bude lepší*“ a co vlastně znamená?
- 3) Pokuste se v příběhu odhalit přímé odkazy na komunistickou ideologii. V čem dětské čtenáře manipuluje?
- 4) Jakou funkci v tomto příběhu Ferda plní? Proč v něm vlastně vystupuje?

Odpovědi

- 1) Příběh vyzdvihuje hodnotu práce jako blaho celku. Ferda probouzí své „soudruhy“ mravence ze spánku, aby se zapojili do budování v rámci pětiletky. Důraz je kladen též na význam plánu. V případě zdařilého plánu a šikovného kolektivu se může podařit vše. Čtyřklasé obilí se stává symbolem blahobytu, čím je obilí více, tím lépe. Plánovitou a kolektivní prací se vždy podaří dosáhnout větší kvantity, což je dobré. Svět se vyvíjí a díky pokroku a budovatelskému nadšení může dojít k jeho zlepšení.
- 2) Ferdovu budovatelskou chuť a plán nepřekazí ani špatné přírodní podmínky, o čemž vypovídá i stalinské heslo „*Poručíme větru, dešti!*“. Stačí jen využít

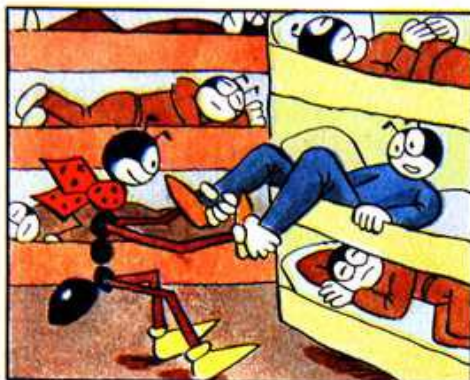
odpovídající znalosti a sama příroda může být vylepšena. Socialistický člověk je skutečným pánem všeho.

3) Příběh se pokouší do světa dětských čtenářů vnést některé klíčové pojmy dobové ideologie, jako jsou pětiletka či plán. V hlubší rovině odráží víru socialistického inženýrství v možné vylepšování přírody. Čtyřklasá pšenice odkazuje na dobová ideologická dogmata sovětské agrobiologie, která v návaznosti na legendárního Mičurina rozvíjel především Lysenko (víceklasá pšenice).

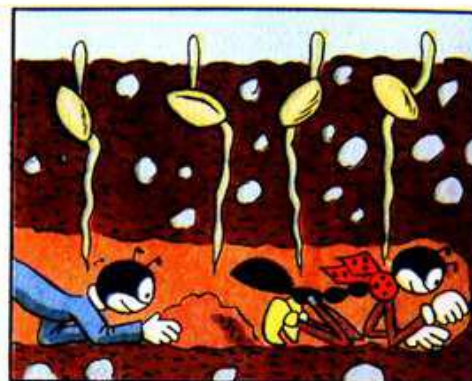
4) Postava Ferdy Mravence slouží jako propagace ideologického sdělení. Jako dobře známý mezi dětmi se politicky uvědomělý Ferda může opřít o starší a obecně známé příběhy a parazitovat na jejich popularitě. Nebýt těchto původních Ferdových příběhů, stěží by si tento fádní a nedramatický příběh o Ferdobilí získal pozornost dětských čtenářů.²³

²³ Ústav pro studium totalitních režimů: Antologie literárních textů. *Ferda mravenec ve službách ideologie*.

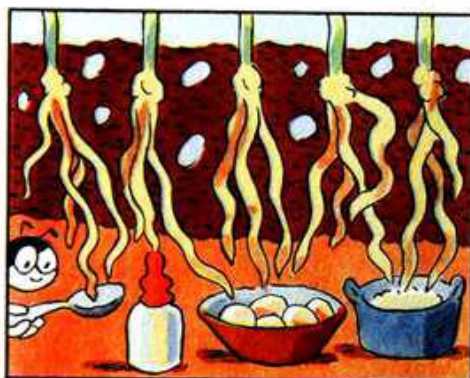
I PŘÍRODA BUDE LEPŠÍ

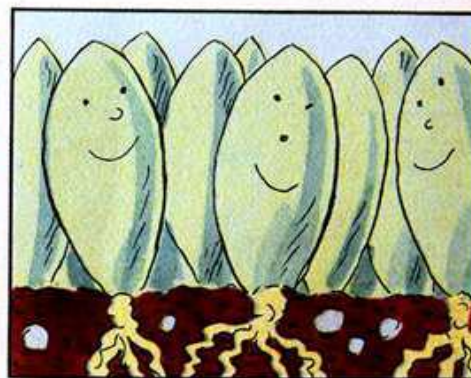
Vstávat, kluci, pětiletka,
proženem vám trochu lejtka.

Chcete vědět naše plány,
Půjdem pod obilné lány.

Chodbičky si uděláme,
kořínkům tam najíst dáme.

Pohledte teď na osení,
hubený už nikdo není.

Lidé budou rádi asi,
každý stvol má čtyři klasy.

Lidé spokojeni byli,
nazvali to Ferdobílí.

²⁴ SEKORA, O.: Kousky mládence Ferdy Mravence: I příroda bude lepší.

3.5.3.2 Nabídka otázek a odpovědí 2.

(viz obrázek níže)

Otázky

- 1) Jaký příklad si má brát socialistický člověk - budovatel z mravenců?
- 2) K čemu tento kreslený seriál čtenáře pobízí a co naopak označuje za negativní?
- 3) Jaký typ školského zařízení mravenci vytvořili a jak podle příběhu funguje?
- 4) Vyhledejte v textu slovesa a zamyslete se, jak souvisí s totalitní propagandou.
- 5) Co odlišuje Ferdu od ostatních mravenců? Souvisí to nějakým způsobem se společenskou podobou socialistického člověka?

Odpovědi

- 1) Mravenci žijící v kolektivu společně budují své sídlo a bojují o přežití, jeden se neliší od druhého, hlavní idea tkví v celku. Samotný mravenec umírá. Tato vize výborně nahrává ideologickým tezím. Smysl života mravence – člověka má být v neúnavné práci směřující ke společnému cíli. Jde o překonání individualismu ve prospěch kolektivu.
- 2) Pětiletý plán vyzývá k činnosti, kolektiv by ho měl naplňovat s chutí, zarputilostí a radostí, neúčast se nepřipouští. Postavy broučků, kteří vcházejí do školy práce, naznačují další negativní hodnoty: marnivost, požívačnost, lenost. Kritizována je individualita a vyzdvihování jsou ti, kteří se podobají jeden druhému jako vejce vejci. Tato uniformita představuje pozitivní hodnotu, ani čtenář by tedy neměl nijak vybočovat z kolektivu.
- 3) Nejedná se o školu v běžném slova smyslu. Zde dochází k převýchově těch, kteří odmítají pracovat v jednotě s ostatními. Ve škole dochází k proměně:

všichni budou pilní, svorní a silní – jako mravenci. Obdobný systém školského zařízení představuje zářnou budoucnost.

4) Paralela v činnosti mravenců a lidí. Použita slovesa: **uděláme, vystavíme, naučíme, přeměníme, přeškolíme aj.** Všechna se týkají budování nového světa, zmiňují potřebné změny, o které je ještě nutné se postarat. Jednotlivec se musí tomuto tlaku podřídít, bude se muset nechat přeměnit či přeškolit. Lze mluvit o „ideologii pro dospělé.“

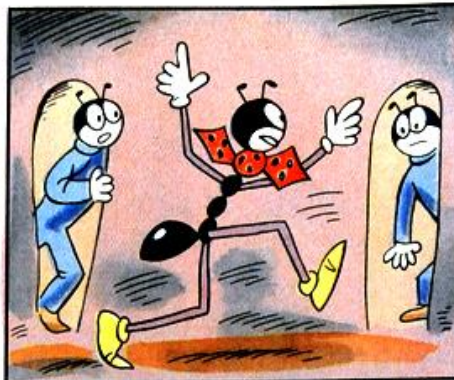
5) Ferda Mravenec se samozřejmě liší především vzhledem. Je tedy nebezpečný individualista, podobně jako broučci, kteří vstupují do školy práce? Jistě nikoliv. Ferda je předobrazem vedoucí avantgardy dělnické třídy, tedy samotné strany. Funguje jako agitátor, který probouzí ostatní mravence ze spánku. Obdobnou roli ideologie přisuzovala komunistické straně, která měla mít právě díky těmto kvalitám zajištěnu vedoucí společenskou roli.²⁵

²⁵ Ústav pro studium totalitních režimů: Antologie literárních textů. *Ferda mravenec ve službách ideologie*.

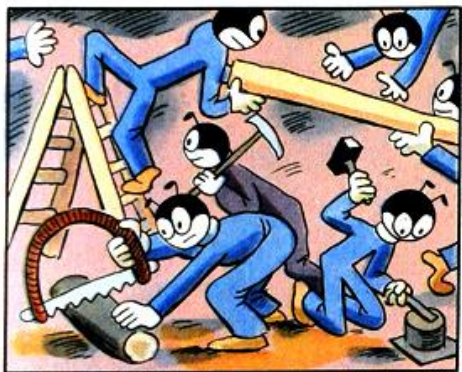
ABY BYLO VŠECHNO LEPŠÍ

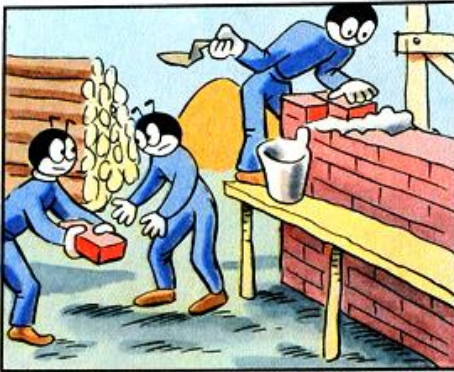
Pětiletka začne, hola!
Nový život na nás volá!

Mravenci, co uděláte?
Cožpak zahanbit se dáte?

Uděláme velkou práci,
nejsme přec jen pro legraci.

Budem dělat všichni spolu,
vystavíme velkou školu,

A tam všechny naučíme,
přeměníme, přeškolíme.

že pak budou jak my pilní,
jak mravenci svorní, silní.

²⁶ SEKORA, O.: Kousky mládence Ferdy Mravence: Aby bylo všechno lepší.

3.5.4 Využití audioknihy při výuce

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Komunistická ideologie očima dětského hrdiny

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci volně reprodukují slyšený text, pracují s ním a porozumí mluvenému slovu.

VÝCHOVNÝ CÍL: Žáci vnímají rozdílný vliv rodiny a společnosti na vývoj jedince.

KLÍČOVÁ SLOVA: Hrdý Budžes, audiokniha, pionýrka, Helenka

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: občanské, komunikativní, k učení, sociální a personální

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, dějepis

POMŮCKY: audiokniha Hrdý Budžes, pracovní list na doplňování

3.5.4.1 Popis aktivity

Učitel si nejprve vybere, se kterými ukázkami textů by chtěl žáky seznámit (souvisí i s plánovaným časem, každá ukázka zabere okolo tří minut).

Na úvod hodiny žáci obdrží nakopírovanou první stranu knihy Hrdý Budžes. Nejprve si ukázku přečtou a učitel jim v rámci zpětné vazby rozdá pracovní list s plánovanými ukázkami textů. První ukázka Jak byla Olinka mrtvá souvisí s prvotně čteným textem, žáci se podle četby pokusí z paměti doplnit vynechaná slova. Pokud mají s doplněnými slovy problém, mohou se do úryvku znovu podívat. Dále si učitel u žáků zjišťuje, jakým způsobem získala výše zmíněná kniha svůj název.

V další fázi aktivity učitel pustí žákům nejprve sled vybraných audioukázek. Poté každý ze žáků obdrží pracovní list, audioukázky jsou puštěny znovu a zastavovány po vybraných úsecích. Při druhém poslechu žáci vyplňují do pracovního listu vynechaná slova podle zvukového záznamu.

Po vyplnění pracovního listu následuje společný rozbor textu. Učitel se zde soustředí na volnou reprodukci žáků, kteří interpretují slyšený text. Učitel dále volí metodu řízené diskuze, klade otázky a žáci dle vlastního uvážení odpovídají.

Otázky mohou být různé, např.:

1. Kdo je hlavní postavou ukázky?
2. Jaký je přibližný věk hlavní hrdinky?
3. Jakým způsobem komunikuje? (dětský pohled na svět)
4. Používá hlavní hrdinka někdy nespisovná slova? Uveď některá místa.
5. Jak se dívka cítí ve svém světě?
6. V jakém období žije?
7. Co o tomto období víme?
8. Jak může toto období chápat malá holčička?

Učitel si tímto ověří, jakým způsobem žáci pochopili předložené dílo. Je možné ještě doplnit potřebné informace ke knize (viz Teoretická část) a zadat žákům domácí úkol. Lze zadat všem stejný nebo se mohou lišit – každý žák dostane za úkol doma zjistit, jak žili jeho rodiče či prarodiče za komunismu, co jim nejvíce utkvělo v paměti. Někteří žáci se mohou věnovat kultuře, jiní nákupům atd.

Jednotlivé ukázky audioknihy byly vybírány záměrně. V každé by se měla objevit zmínka týkající se totalitních časů v Čechách.

Některé situace bude třeba žákům vysvětlit, lze použít níže zmíněný návrh stručného zápisu do sešitu a slovníček pojmů užívaných v doplňovacích listech.

Stručný zápis do sešitů:

Helena Dousková – Hrdý Budžes

- Komická, tragikomická próza
- Hlavní hrdinka osmiletá Helenka Freisteinová
- Popis okolního světa a společenské situace očima dítěte
- Matka a nevlastní otec pracující v divadle
- Problémy s politickým režimem – normalizační období
- Matka vyjadřuje nesouhlas s politickou situací – vyhozena ze zaměstnání.
- Podle knihy vzniklo divadelní představení – hlavní hrdinku ztvárnila Barbora Hrzánová.

Pojmy k vysvětlení:

Hrdý Budžes – báseň A hrdý bud' (S. K. Neumann)

Jiskřičky – dětská organizace pro 1. a 2. třídy ZŠ

Pionýr – dětská organizace pro žáky od 3. do 9. tříd

Komunisté – Lidé hlásající myšlenky komunismu (společný majetek, sociální jistoty, odmítají rozdíly mezi lidmi) – za totality zneužito.

Západní státy v čele s USA – Tvořily blok imperialistických států, které se podílely svojí politikou na zničení socialistických států a komunistických ideologií.

František Hrubín – Spisovatel, který původně tvořil v souladu s režimem, později prozřel.

VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce – ozbrojený převrat provedený v Rusku, kdy se vlády ujali bolševici (7. 11. 1917).

Rusové – tehdejší vzory pro nastupující socialistické státy, jako národ pracujících dělníků a kolchozníků

Horníci, havíři – Komunisty velmi propagované zaměstnání, podíleli se na budování státu a živili se velice těžce. V předkomunistických dobách nebyli vyzdvihováni a dostatečně ohodnoceni. Československo zaměřené na průmysl toto zaměstnání pozvedlo a propagovalo.

Angažmá – získání role v divadle

3.5.4.1.1 Pracovní list

Ukázka č. 1

Jak byla Olinka Mrtvá

„Včera byl důležitý den. Včera jsem ve školním rozhlase slyšela krásnou _____ o jednom pánovi. Jmenoval se _____, byl velice _____ a vytrval, i když měl všelijaký _____. Já mám taky potíže, hlavně proto, že jsem tlustá a všichni se mi smějou. Ale včera jsem si řekla, že se nedám. Budu jako ten Hrdý Budžes a vytrvám. (...)

Kačenka mi nechce dovolit chodit do jiskřiček, protože _____ jsou prej malý _____. Tak já nevím, z naší třídy tam chodí celá třída a já bych tam taky chtěla chodit. Já už chodím na němčinu, na kreslení a do baletu, protože jsem tlustá, tak musím cvičit. Ale do jisker bych taky ještě chtěla.“²⁷

(Slova k doplnění: básničku, Hrdý Budžes, statečnej, potíže, jiskřičky a pionýři, komunisti)

²⁷ Dousková, I.: Hrdý Budžes. s. 3.

Ukázka č. 2

Jak byl Pepíček v pekle

„V divadle jednou dávali hru, co se jmenovala _____
nebo tak nějak podobně a Pepa s Kačenkou tam hráli nějaký _____
_____ a říkali, že je to vůbec nebaví, a mě to taky nebavilo. To
už mě víc bavilo Oldřich a Božena, co tam Pepa hrál vraha a já jsem
se ho hrozně bála. Ale to jsem ještě byla malá a Pepa byl ještě pan Brd'och,
co k nám chodil jenom někdy.

Oldřich a Božena napsal slavný spisovatel _____,
který napsal Kuřátko u obilí, a Kačenka říkala, že to napsal _____
_____. Jako třeba Jan Hus, toho taky proti nim hráli, ale toho nenapsal
František Hrubín, ale Josef Kajetán Tyl, co napsal taky československou
socialistickou _____. František Hrubín už vloni na podzim umřel a měli
jsme ho na nástěnce. Ted' máme na jedný _____ a na druhý Vánoce.“²⁸

**(Slova k doplnění: Hanba Americe, zlý americký lidi, František Hrubín,
proti Rusům, hymnu, VŘSR)**

²⁸ Tamtéž: s. 9.

Ukázka č. 3

Jak jsme měli k obědu vnitřnosti

„No a druhý den byla ta neděle s plíčkama. Řízek byl, až když přijela na návštěvu pražská babička Dáša s tetou Martou Krausovou.

To byla veliká sláva, ale ne proto, že do Ničína jezděj málokdy, sláva byla proto, že _____ pustili tetu Martu do _____. Do Ameriky totiž vždycky nikdy nikoho _____. Teta Krausová posílala tu svoji _____ dvacet let každý rok a vůbec už si nemyslela, že jí to někdy doopravdy _____.

Už je stará, mnohem starší než babička Dáša, má bílý vlasy a je celá vrásčitá. Ale pojede. Říkala, že prej už za týden, aby si to zase nerozmysleli. Pojede a už se nikdy nevrátí. To mě mrzí, protože teta Marta byla moje hodně dobrá pražská kamarádka, možná nejlepší, protože s Terezou už si nějak moc nepíšeme. Tereza už na mě asi zapomněla, poněvadž v Praze jsou mnohem lepší věci než já.“²⁹

(Slova k doplnění: Komunisti, Ameriky, nepustěj, žádost, dovolej)

²⁹ Tamtéž: s. 44.

Ukázka č. 4

Jak byl kníže Přemysl s Husákem v Čáslavi na záchodě

„Ale ve třídě mi to nikdo nevěřil, tak já jim taky moc nevěřím. Já myslím, že maj dost hloupý maminky a tatínky, samý _____, _____ a _____. Jenom Klímová, co jsem ji kousla do ruky a co se s ní teď kamarádím, a pak ještě Válová, co když je vyvolaná, tak zrudne a koktá, mají tatínky _____ nebo _____ u armády. A to prej jsou _____ tuplovaný, říkal Pepa.

Na podzim nám jednoho hnusnýho _____ na podstavci postavili před školu a všichni tam museli jít s kytkami a mávátkama jako na prvního máje. I rodiče. Ale Kačenka s Pepou tam zase nešli a říkali, že na žádnýho soudruha _____ nejsou zvědaví. Tak jsem musela jít sama ještě s Kristýnou Macháčkovou z vedlejšího baráku, která chodí do první třídy.“³⁰

(Slova k doplnění: Horníky, zedníky a komunisty, důstojníky, plukovníky, komunisti, horníka, Havířenka Uranoviče)

³⁰ Tamtéž: s. 11.

Jak mě nevzali do filmu

„Máma se v Ničíně kamarádí s různějma doktorama, třeba s panem doktorem Myslivcem. Myslivec babičce rozpáral břicho, vyndal jí z něj hromadu kamení a pak jí ho zase zašil. Babička ty kameny nesnědla, samy se jí tam prej udělaly, protože se málo směje.

Tak mám strach, aby se to nestalo taky Kačence. Ta se teď taky _____, pořád se rozčiluje a skoro každý den _____. Zavolal si ji totiž _____ divadla Vytlačil a řekl jí, že musí _____. Chtěl, aby odešla jakoby sama od sebe, ale to Kačenka nechtěla, tak dostane _____. Od ledna už nebude mít žádný _____. S Kačenkou musí odejít taky Lída Ptáčková se psem Ťutim, pan režisér Michálek a ještě pan Dusil. Zkrátka musej odejít všichni, který tam Andrea Kroupová a její tajemník Pelc nechtěj. Kačenka s Lídou Ptáčkovou, s Dusilem a s Michálkem se domluvili, že se jen tak nedají. Budou se s divadlem _____. Pořád se někde scházejí a radí se.“³¹

(Slova k doplnění: málo směje, pláče, ředitel, odejít, výpověď, angažmá, nechtěj, soudit)

³¹ Tamtéž: s. 69.

3.5.5 Mravní výchova v souvislosti s komunistickou ideologií

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Dospívání s komunistickou ideologií

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci interpretují významy a smysl textu, formulují dojmy z četby, tvoří dramatizaci textu.

VÝCHOVNÝ CÍL: Žáci se seznamují s porušováním pravidel chování za socialismu – srovnávají s dnešní dobou, rozvíjejí kreativitu a fantazii.

KLÍČOVÁ SLOVA: Občanský průkaz, alkohol, chování, dospívání.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: občanské, komunikativní, sociální a personální

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, rodinná výchova, přírodopis

POMŮCKY: vybrané nakopírované úryvky knihy Občanský průkaz (viz Přílohy 6.3)

3.5.5.1 Popis aktivity

Žáci jsou rozděleni do skupin. Je třeba, aby každá skupina obsahovala žáky podle rozložení jejich sil – nadanější i slabší, aby byli schopni rozdělit si role a zvládnout je.

Každý člen skupiny obdrží nakopírovaný list vybrané situace z knihy Občanský průkaz. Skupina má za úkol po vzájemné poradě zodpovědět zadané otázky týkající se jednotlivých situací zaměřených na chování mládeže v 2. pol. 20. století.

Odpovědi na otázky si skupiny společně s učitelem na konci aktivity zkontrolují a vytyčí pravidla slušného chování. Zároveň si navzájem sdělí, jak by sami zareagovali.

Každá skupina si poté vylosuje jednu z předchozích hledaných situací a po malé (cca pětiminutové) poradě ji zdramatizuje. Pro oživení se dramatizace od sebe mohou lišit, jedna může být pojata vesele, další smutně, pomocí zpěvu či pantomimy atd.

Žáci by si v ukázkách měli povšimnout situací, kdy se chlapci svým vzpírajícím se chováním staví proti podmínkám tehdejšího režimu. Chtějí dát najevo svůj názor a nesouhlas tímto způsobem, jelikož za hlasité projevy by byli perzekuováni. Zároveň se však objevuje neúcta k autoritě a porušování pravidel slušného chování mezi lidmi. Žáci mají za úkol poukázat na tato místa a porovnat je se současnou dobou z pohledu dospívající mládeže.

V závěru aktivity by měli žáci dospět k závěru, že přestože se změnil politický režim, mluva, názory, hodnotící postoje ke svému okolí, nesouhlasné projevy a touha vyjádřit se patří k dospívajícím i dnes.

Otázky k ukázce č. 1

1. Proč bylo zakázané vytrhávat stránky z občanského průkazu?
2. Proč vytrhávali právě stranu 13?
3. Jaký trest by za vytržení stránky tehdy následoval?
4. Jakou podobu měl dřívější občanský průkaz a jak se liší ten současný?
5. Jakou mluvu chlapci mezi sebou používají?

Otázky k ukázce č. 2

1. Jakým způsobem se tehdy první občanský průkaz předával?
2. Jak se chlapci chovali při předávání občanského průkazu?
3. Co chlapci chtěli silným stiskem ruky dokázat?
4. Který stát byl podle ukázky vzorem pro Československo?

Otázky k ukázce č. 3

1. Jaké charakterové rysy měl Daniel Pačes?
2. Proč Daniel nebyl mezi ostatními oblíbený?
3. Jak by ses k němu choval ty dnes?
4. Setkal ses někdy s někým podobným?

Otázky k ukázce č. 4

1. Kde v ukázce najdeš pohrdání úřední osobou?
2. Jak bys postupoval v dnešní době ty na místě chlapce?
3. Je ukázka spíše dialogem nebo monologem? Vysvětli.
4. Jakou mluvu hrdinové ukázky používají?

3.5.6 Totalita v hudební tvorbě

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Náměšť

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci chápou historické souvislosti a společenské kontexty ovlivňující umění a kulturu (hudbu).

VÝCHOVNÝ CÍL: Žáci si uvědomují sebe samé jako svobodné jedince.

KLÍČOVÁ SLOVA: Náměšť, zpěvák Jaroslav Hutka, píseň, přirovnání, rým

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: k učení, komunikativní, občanská

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, dějepis, hudební výchova

POMŮCKY: texty písně Náměšť, čtyřsměrka, audio ukázka písně

3.5.6.1 Popis aktivity

Žákům je nejprve jednou přehrána píseň od Jaroslava Hutky Náměšť. Poté každý žák dostane pracovní list s textem této písně. V jednotlivých řádcích jsou vynechaná slova, ve spodní části listu jsou slova k doplnění pomíchaná, je třeba je vyhledat ve čtyřsměrce a správně vepsat do vynechaných míst do textu. Čtyřsměrka odhalí tajenku **Demokracie vládne lidu**. Žáci v závěru činnosti vysvětlí, co dle jejich názoru tajenka znamená. Pokud je problém s doplněním slov, je možné píseň pustit znovu.

3.5.6.1.1 Text písně

Náměšť – Jaroslav Hutka

1. /:Krásný je vzduch, krásnější je moře:/

/:Co je nejkrásnější, co je nejkrásnější, usměvavé tváře:/

2. Pevný je stůl, pevnější je hora.

Co je nejpevnější, co je nejpevnější, ta člověčí víra.

3. Pustá je poušť i nebeské dálky.

Co je nejpustější, co je nejpustější, žít život bez lásky.

4. Mocná je zbraň, mocnější je právo.

Co je nejmocnější, co je nejmocnější, pravdomluvné slovo.

5. Velká je zem, šplouchá na ní voda.

Co je však největší, co je však největší, ta lidská svoboda.

3.5.6.1.2 Text písně k doplnění

Náměšť – Jaroslav Hutka

1. /:Krásný je vzduch, krásnější je _____:/

/:Co je nejkrásnější, co je nejkrásnější, usměvavé tváře:/

2. _____ je _____, pevnější je hora.

Co je nejpevnější, co je nejpevnější, ta člověčí _____.

3. Pustá je _____ i nebeské _____.

Co je nejpustější, co je nejpustější, žít _____ bez _____.

4. Mocná je zbraň, mocnější je právo.

Co je nejmocnější, co je nejmocnější, pravdomluvné _____.

5. Velká je zem, šplouchá na ní voda.

Co je však největší, co je _____ největší, ta _____.

Čtyřsměrka

M	O	Ř	E	D	K	A	Š	V	Ť
E	V	M	O	V	O	L	S	Š	O
K	Í	T	O	V	I	Ž	U	R	A
C	R	A	D	O	B	O	V	S	I
E	A	J	Á	E	P	L	Ů	T	S
T	Í	Ž	L	I	D	S	K	Á	V
L	Á	S	K	Y	Ý	N	V	E	P
L	Á	D	Y	A		L	I	D	U

MOŘE, VŠAK, POUŠŤ, SLOVO, ŽIVOT, VÍRA, PEVNÝ, LÁSKY, STŮL,
SVOBODA, LIDSKÁ, DÁLKY

3.5.7 Totalita v hudební tvorbě – přídavná jména

PŘEDMĚT: Český jazyk

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Náměšť

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci si zopakují stupňování přídavných jmen.

VÝCHOVNÝ CÍL: Žáci si uvědomují sebe samé jako svobodné jedince.

KLÍČOVÁ SLOVA: Náměšť, zpěvák Jaroslav Hutka, přídavné jméno

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: k učení, k řešení problému

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: literární výchova, hudební výchova

POMŮCKY: texty písně Náměšť, audio ukázka písně

3.5.7.1 Popis aktivity

Žáci si zopakují a procvičí stupňování přídavných jmen. Do pracovního listu mají za úkol doplnit adjektiva **krásný, pevný, pustá, mocná, velká** ve 2. a 3. stupni sami. Kontrola doplněných adjektiv proběhne následně za pomoci poslechu písně Náměšť. Zároveň žáci podtrhávají i další adjektiva, která se vyskytují v textu.

3.5.7.1.1 Text písně k doplnění

Náměšť – Jaroslav Hutka

1. /:Krásný je vzduch, _____ je moře:/

/:Co je _____, co je _____, usměvavé tváře:/

2. Pevný je stůl, _____ je hora.

Co je _____, co je _____, ta člověčí _____.

3. Pustá je poušť i nebeské dálky.

Co je _____, co je _____, žít život bez lásky.

4. Mocná je zbraň, _____ je právo.

Co je _____, co je _____, pravdomluvné slovo.

5. Velká je zem, šplouchá na ní voda.

Co je však _____, co je však _____, ta lidská svoboda.

Závěrečná diskuze shrnující aktivity Totalita v hudební tvorbě

Učitel metodou brainstormingu zjišťuje, co si žáci pamatují o Chartě 77 z tvorby slovníčku. Zaznamenané pojmy na tabuli poté pomocnými otázkami učitele žáci propojí. Probíhá diskuze na téma Charty.

Chybějící informace učitel doplní, je možné vyprávět osobní příběh některého ze signatářů – Jan Patočka, Václav Havel nebo Pavel Kohout. (viz ukázky u aktivity Písmena jako vetřelci)

Charta 77 – zápis do sešitu

- Neformální česká iniciativa působící v letech 1977 – 1992
- Kritizovala politickou a státní moc, protože nedodržovala občanská a lidská práva dle Ústavy.
- Signatáři např.: Jan Patočka, Václav Havel, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík a další.
- Kolovala v samizdatové formě, strojové opisy mezi lidmi.
- Do poslední chvíle se její příprava dařila tajit.
- Byla režimem označena jako protistátní, protisocialistická.
- Signatáři byli pronásledováni, podstupovali množství výslechů, měli zakázanou činnost, jejich děti studium. Museli podstupovat psychická i fyzická trýznění, byli souzeni a vězněni.

3.5.8 Písmena jako vetřelci

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Detektivní román – Kde je zakopaný pes.

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žák rozpoznává a charakterizuje literární žánr, má základní představu o historické podmíněnosti tematických okruhů literatury 20. století.

VÝCHOVNÝ CÍL: Žák si uvědomuje, že každé chování má své důsledky (kladné x záporné).

KLÍČOVÁ SLOVA: detektivka, román, obrazné pojmenování

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: občanské, řešení problémů, k učení, sociální a personální

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, dějepis

POMŮCKY: kopie úryvků z knihy Kde je zakopán pes.

3.5.8.1 Popis aktivity

Najdi, v čem byl „zakopaný pes“.

Žáci se rozdělí do smíšených skupin. Domluví si roli zapisovatelů a hledačů. Po třídě je rozmístěno deset očíslovaných lístečků, které obsahují text, v němž je skryto vždy jedno slovo – vetřelec. Písmena hledaného slova jsou libovolně rozmístěná po textu. Žáci mají za úkol z lístečku zjistit vetřelce a ve správném pořadí si je ve skupině zapsat. Lísteček zase vrátí na své místo, aby byl k dispozici dalším skupinám. Skupina, která najde všech deset indicií, vyhrává.

Ukázek je připraveno jedenáct, učitel si může vybrat, které se mu budou více hodit. Zároveň je možné počet ukázek zkrátit.

Texty na lístečkách jsou chronologicky očíslované a vybrané záměrně podle situací v knize, které odpovídají literárnímu žánru detektivní román. Na základě vyhledaných deseti slov, mají žáci za úkol přijít na to, že se jedná právě o detektivku. Jednotlivá slova definují žánr.

Na konci aktivity si žáci společně s učitelem formou diskuze společně vyprávějí příběh na kartičkách a odvodí, proč se aktivita jmenovala **Najdi, v čem byl zakopaný pes** (viz název knížky).

Lístek č. 1

*Anonym, anonymd, ovšemže anonym! (...) My chceme pracovat, slož proto částku Kč 500.000,- v náš prospěch (...) Neučiniš-li tak, budeme nuceni přistoupit k radikálnějšímu dopadu na Tebe a rodinné příslušníky. Ve vlastním zájmu Tě varujeme, pro případ, že nás prozradíš Bezpečnosti nebo jinde, počítej s tvrdou odplatou. V tomto případě to budeme považovat za Tvoji zradu.*³² **DETEKTIVKA**

Lístek č. 2

Kolegal Šatra si přečte originál anonymního dopisu, který se tu, hledme!, opět vynořil, a škrábe se v polehlém žitě.

*- Sakra, sakra, to asi nebude sranda, to vypadá na profíky, člověče!, osopí se na mne familiárně, pohlédnuv na hodinky, - proč s tím jdete až teď?*³³

LOUPEŽ

³² Kohout, P.: Kde je zakopaný pes. s. 20 – 21.

³³ Tamtéž s. 64

Lístek č. 3

Pak pohlíží na výpis z dopisů: „Uhoříš ve svém doupěti!“, informuje č. 10 z Plzně, odtud mi hlásí i č. 19, - „Již několik dní tě vyhlížím, jsem ochoten tě přejct autem, abys měl ten konec rychlejší“, v dopise č. 45 mi další Plzeňák zpočátku zdvořile vyká, než přejde k důvěrnému tónu – (...) Podpis není třeba, podepíšu se přímo na Tvém zhovadilém těle vlastnoručně“. ³⁴ PACHATEL

Lístek č. 4

- Proč jste dostal ty dopisy ... ? ptá se můj důstojník a hledí na usnesení kolegy, jako by držel drzý padělek. Předkládám mu kopii své žádosti generálnímu prokurátorovi z 30. 1. 1977, aby zahájil trestní stíhání proti neznámému pachateli. (...)

- Protože jste se ptal, říkám, - nebudete mě jistě podezřívát z politické agitace, když cítím silnou příbuznost mezi pisateli těch dopisů a vyděrači.

- Co s tím má společného politika ...? Namítne slabě, neboť už tuší.

- Protože to začal mým podpisem Charty 77 za dodržování občanských práv, která vaše vláda nedávno zaručila dokonce svým podpisem. ³⁵ VYŠETŘOVÁNÍ

(informace o Chartě 77 viz předchozí aktivita Totalita v hudební tvorbě)

³⁴ Tamtéž s. 102

³⁵ Tamtéž s. 104

Lístek č. 5

- Takže to byv snad bylo o Sázavě všechno, říkáý s úlevou a chce začít nový soudek.

- Až tedy ještě na ten požárš ...!, dovoluji si připodotknout, - to bylo v říjnu 1973 a nikdy se to pořádně nevyšetřilo.

- Jak, nevyšetřilo?, diví se vyšetřovatelka, - ten případ byl vyřešen, měla jsem to včera v ruce! Tak ted' se upřímně dívím já. – Trestní stíhání přece přerušili!

- Už uzavřeli, protože ty dva loni chytli. – Ne...! A kohoch...?

- Dva tuláky. – Vždycky byla řeč jen o jednom pachateli!

Krčí rameny, nechce se hádat o prkotiny, mezi vším, co stále ještě netuší, je i skutečný rozsah téhle maličkosti.³⁶ **VÝSLECH**

Lístek č. 6

Plukovníkš Kříž pomalu ale jistě ztrácí svou dosavadní sportovní žoviálnost. – Budete už muset nechat na nás, abychome posoudili způsob vaší ochrany!

- Ano říkámd ted' taky stroze, aby si rychleo uvědomil, že nemluví s provinilcem ani s podřízencem, - zdáv se mi jenom, že přiá nenápadnější ochraně by se zvyšila možnost pachatelů dopadnout a zmenšil dojem, že jsme něco provedli my!³⁷ **SLEDOVÁNÍ**

³⁶ Tamtéž s. 228

³⁷ Tamtéž s. 234

Lístek č. 7

Objevuješ se vedle mne (jezevčík) a podrážděně vrčíš, beru tě raději v podpaží, nevraživý strážce svého rajónu, zkoumám povolení k domovní prohlídce skrze drátěný výplet branky, je odůvodněno zahájením trestního stíhání prok trestný čin pobuřování podle paragrafu 100i. (...)

Odemknu tedy tu bezbrannou branku, dovedu prohlídkovou pěťici k vilce a požádám ji, aby posečkala.³⁸ DETEKTIV

Lístek č. 8

Nyní vám odebereme pachy! (...) pachy takto vstřebané do speciálně preparované látky vydrží zakonzervování dlouhá léta, pach zanechává každý z nás smrtelníků bez rozdílu, pachu se nelze zbavit maskou či rukavicí, podle našeho muže tu vyrůstá vážný soupeř daktyloskopii.

Pacholog nadšeně líčí, jak zcela nedávno odhalil pomocí konzervy cvičený vlčák nebezpečného zločince na Ruzyňském letišti.³⁹ ZÁPLETKA

Lístek č. 9

Mladší ji popadl za loket a potrl žadáným směrem. V tu chvíli začala křičet. Za těch patnáct společných let jsem ji nikdy křičet neslyšel. (...) Než jí zkroutil ruku a zacpal ústa, uplynulo snad sedm vteřin. (...)

- Jsi v pořádku? – Celkem. Mám jen něco s kolenem. Místo květiny, jsem jí podal z tašky její kartáček na zuby. Nazvali to zas provokací a zraněné koleno přebili trumfem z rukávu.

- Vaše paní nám pokousala soudruha. Musel vyhledat lékařské ošetření. Tak se nad mou ženou objevil Damoklův meč, který měl do roka viset na niti.⁴⁰ ZLOČIN

³⁸ Tamtéž s. 338

³⁹ Tamtéž s. 357

⁴⁰ Tamtéž s. 404 a 410

Lístek č. 10

- Edičky!!!

Nevím, co, ale vím vše, letím dolů a vidím tebe, pět kroků ode dveří u první jabloně se třesavě pokoušíš vstát, teprve teď vnímám i čtyři ženy, v jejich očích čtu naději, že já!, kdo jiný už?, ale mohu tě jen, polonahýž, zvednout a přitisknout k hrudi. (...) Brečící Jolana i mezid slzami zahlédne a zvedá půlku buřtu, na níž nevinně jak sníh svítí bílé krystaly.⁴¹ VRAŽDA

Lístek č. 11

„Sděluji, že dnešního dne bylo stíhání ve věci trestního činu vydírání přerušeno, protože za dobu tří měsíců usilovného vyšetřování se nepodařilo zjistit pachatele. Vyšetřovatel major Sedláčkovai.

Tak tedy končí policejní sny o slušnostiv a spravedlnosti, snad má alespoň nadále ráda soudruha generála!⁴² MOTIV

⁴¹ Tamtéž s. 436

⁴² Tamtéž s. 528

3.5.9 Práce s pojmy za využití interaktivní prezentace

PŘEDMĚT: Literární výchova

ROČNÍK: 9.

TÉMA: Politická ideologie - komunismus

VZDĚLÁVACÍ CÍL: Žáci interpretují základní významy pojmů, chápou jejich smysl a dokážou je zařadit.

VÝCHOVNÝ CÍL: Žák si uvědomuje porušování lidských práv v totalitě.

KLÍČOVÁ SLOVA: demokracie, komunismus, politické strany, kult vůdce, diktátor

KLÍČOVÉ KOMPETENCE: k učení, k řešení problémů

MEZIPŘEDMĚTOVÉ VZTAHY: občanská výchova, dějepis

POMŮCKY: interaktivní tabule, prezentace Smart Notebook

3.5.9.1 Popis aktivity

Aktivita je věnována utřídění a zopakování stěžejních pojmů. Pro procvičení byla vypracována prezentace, která má za úkol žáky motivovat svou interaktivitou.

Slide č. 1 obsahuje definici pojmu komunismus a jeho hlavní symboly. Po promítnutí je možné žáky nechat doplnit názvy symbolů a jména hlavních protagonistů, nebo slide pouze promítnout a okomentovat.

KOMUNISMUS

= politická ideologie požadující společné vlastnictví
- odmítá sociální rozdíly mezi lidmi
- hlavním symbolem komunismu byla: a
- v první polovině 20. století je spojen s osobnostmi

 a v
V. I. Lenin J. V. Stalin SSSR

Slide č. 2 je uzpůsoben tak, aby se žáci jednotlivě střídali u interaktivní tabule a přiřazovali jednotlivé charakteristiky ke klíčovým pojmům.

Demokracie, nebo totalita?

DEMOKRACIE

TOTALITA

v čele státu diktátor

budování vlády strany

kontrola a omezování úplná kontrola nad občany

likvidace politických odpůrců a nepřátel režimu

má moc parlament, popř. prezident

porušování nezávislá média a soudy

Slide č. 3 slouží pro kontrolu vypracování slidu č. 2 a zároveň pro zpětnou vazbu a potřebná ujasnění úkolu pro žáky.

Demokracie, nebo totalita?
Řešení:

DEMOKRACIE

množství politických stran

vláda lidu

nezávislá média a soudy

dodržování svobod a práv občana

moc má parlament, vláda, popř. prezident

TOTALITA

v čele státu diktátor

vláda jedné politické strany

úplná kontrola nad občany

likvidace politických odpůrců a nepřátel režimu

porušování lidských a občanských práv

kontrola a omezování sdělovacích prostředků

budování kultury vlády nebo strany

4 Závěr

21. století znamená pro Českou republiku potřebu zapojení se do existence okolních států a její aktivní účast v tomto procesu. Je důležité přijmout myšlenku globality světa a efektivně využít veškeré množství nově nabytých myšlenek a informací proudících napříč všemi státy.

Je třeba, aby každé dítě již od útlého mládí bylo adekvátním způsobem vedeno k vnímání světa, osvojování si znalostí, dovedností, názorů, postojů a hodnot. Kromě rodičů jako prvotních zprostředkovatelů vztahu mezi dítětem a okolním světem se na procesu učení později podílí i učitelé. Každý den stojí před rozhodnutím, které z obrovského množství informací předat dále svým žákům. Větší množství času než přímá pedagogická činnost zabere především promýšlení didaktické transformace učiva a následná organizace vyučovacího procesu.

Diplomová práce Období totality v literatuře byla zpracována proto, aby do budoucna mohla alespoň částečně ulehčit práci učitelů literatury s přípravou vyučovacích hodin týkajících se časů socialismu v Československu a jeho tehdejšího vlivu na společenskou situaci. Teoretická část práce se věnuje souhrnu základních pojmů reprezentujících totalitářský režim v Československu 2. poloviny 20. století. Snaží se stručně nastínit vývoj režimu od jeho počátků, přes konkrétní projevy komunismu na českém území, až po jeho pád v roce 1989 a následný přechod v demokracii.

Cílem praktické části bylo na základě dotazníkového šetření dokázat hypotézu, která předpokládala, že dnešní žáci devátých tříd ZŠ nedisponují ucelenými a systematizovanými znalostmi o historii jejich bývalého komunistického státu. Výzkum byl proveden na třech náhodně vybraných základních školách, konkrétně bylo dotazováno 104 respondentů. Následným vyhodnocením dotazníků byla předchozí hypotéza potvrzena.

Výzkum prokázal, že stanovené výstupy (obecně zmíněné v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání) v mnoha případech nebyly naplněny. Proto jsem se pokusila vytvořit souhrn aktivit vhodných pro využití ve standardní nebo projektové výuce za účelem aktivního a tvořivého seznamování žáků s problematikou socialismu v literatuře.

Pro vytvoření pracovních materiálů byly vybrány čtyři publikace primární literatury: Kde je zakopán pes, Hrdý Budžes, Báječná léta pod psa a Občanský průkaz. Texty byly v teoretické části analyzovány a pro praktickou část z nich byly vybrány konkrétní úryvky, které tvoří pracovní listy několika aktivit.

Z knihy Kde je zakopán pes bylo zvoleno jedenáct ukázek popisujících situaci pátrání po neexistujícím pachateli. V ukázkách se skrývají písmena (vetřelci), která dohromady tvoří součásti definice žánru detektivní román.

Vybrané části díla Hrdý Budžes sloužily jako texty s projevy totalitní tematiky. Některé pasáže byly využity pro srovnání s audioknihou. Do textů by měla být posléze žáky doplněna vynechaná slova.

Román Báječná léta pod psa byl představen pomocí filmového zpracování a žákům by měl být přiblížen pomocí pracovního listu v podobě zodpovídání zadaných otázek dle filmových ukázek.

Dílo Občanský průkaz mělo za úkol na základě vybraných ukázek přiblížit žákům chování mládeže ve 2. polovině 20. století. Žáci by četbou zvolených textů měli dojít k nadčasovosti projevů mládeže v knize. Dramatickým ztvárněním by si žáci měli osvojit rozdíly a podobnosti tehdejší doby s tou současnou.

Další aktivity se týkají hudební oblasti a dětské totalitní literatury – ideologie v hudbě a dětské literatuře. Poslední činnost má za úkol shrnout hlavní pojmy problematiky komunismu a žáky interaktivně zapojit do výuky.

Jednotlivé činnosti byly zpracovány za pomoci základních pojmů a stručných interpretací vybraných textů, aby se žáci seznámili s tématem, ale zároveň nebyli přesyceni získanými novými informacemi. Z každé knihy byly

vybrány ty nejdůležitější pasáže, které reprezentují dané období i hlavní dějovou linii. Organizační stránka činností se soustředila především na aktivní práci žáků s texty, které měly zároveň splnit požadavek různorodosti a návaznosti.

Vypracování materiálů pro výuku do budoucna obohatilo i mou další pedagogickou činnost. Dnešní mladí lidé nemají možnost dostatečně pochopit různé souvislosti a události, nedokážou se vcítit do života lidí, kteří byli nuceni respektovat pravidla, která ve velké míře omezovala jejich svobody. Všechny informace se k nim dostávaly především zprostředkovaně, od rodičů, prarodičů a učitelů. Analýzy literárních textů, četba odborné literatury a následné vymýšlení aktivit, které měly za úkol zábavnou formou předat informace, proto velmi pomohly proniknout do problematiky období komunismu a vytvořit informační základnu, na které bude možné do budoucna stavět.

5 Literatura

- 1) Balík, S.: *Politický systém v českých zemích 1848 - 1989*. vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003. s. 279.
- 2) Devátá, M.: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. s. 279.
- 3) Dousková, I.: *Hrdý Budžes*. vyd. 2. Brno: Petrov, 2002. s. 129.
- 4) Formánková, P.: *Propaganda pro nejmenší – Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948 – 1956)*. In: Budil, I., Zíková, T.: *Totalitarismus* 2. vyd. 1. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity, 2006. s. 118.
- 5) Janoušek, P. a kol.: *Dějiny české literatury III. 1958 – 1969*. vyd. 1. Praha: Academia, 2008. s. 688.
- 6) Kohout, P.: *Kde je zakopán pes*. vyd. 5. Praha; Litomyšl: Paseka, 2002. s. 451.
- 7) Klimeš, L.: *Slovník cizích slov*. vyd. 5. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1994. s. 855.
- 8) Lehár, J. a kol.: *Česká literatura od počátku k dnešku*. vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 1082.
- 9) McDermott, K., Agnew, J.: *Kominternu: Dějiny mezinárodního komunismu*. vyd. 1. Nakladatelství Lidové noviny: Praha 2011. s. 327.
- 10) Rybář R., Valach M.: *Totalitarismus ve 20. století*. vyd.1. Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 201.
- 11) Sekora, O.: *Štědrý večer*. Praha: SNDK, 1951. s. 48.
- 12) Sekora, O.: *Mravenci se nedají*. vyd. 3. Praha: Albatros, 1980. s. 83.
- 13) Sekora, O.: *Kousky mládence Ferdy Mravence: Aby bylo všechno lepší*. Praha: SNDK, 1954. s. 36.
- 14) Sekora, O.: *O zlém brouku Bramborouku. O mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*. Praha: SNDK, 1950. s. 11.

- 15) Sorela. KLUSÁK, Pavel. *Písničky pro (rudou) hvězdu: Jak se v české pop-music kolaborovalo s totalitním režimem* [online]. 2012 [cit. 2013-06-05].
- 16) Strnadová, L.: Dousková: Přezdívka Viewegh v sukních pouze recenzentům zjednodušuje život. Olomoucký den, 2004, č. 61 (12. 3.), s. 13.
- 17) Šabach, P.: *Občanský průkaz*. vyd. 2. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2006. s. 179.
- 18) Ullmann, M.: *Konec experimentu*. vyd.1. Skriptorium: Praha 2011. s. 243.
- 19) Ústav pro studium totalitních režimů: Antologie literárních textů. *Ferda mravenec ve službách ideologie* [online]. 2008 [cit. 2013-03-17]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/ondrej-sekora-a-ferda-mravenec>.
- 20) Viewegh, M.: *Báječná léta pod psa*. vyd. 2. Druhé město: Brno, 2007. s. 191.

6 Přílohy

6.1 Dotazník

Ahoj holky a kluci,

chtěla bych Vás poprosit o vyplnění tohoto dotazníku, který bude nejspíš trochu připomínat dějepisné a literární testy. Získané informace budou sloužit mé diplomové práci. Otázky prosím vyplňte pravdivě. Výsledky tohoto dotazníku mohou pomoci k zajímavějším literárním hodinám.

Děkuji za vyplnění!☺

Ludmila Jeníková – studentka TUL

A) Pohlaví: chlapec dívka B) Ročník:..... C) Škola:

Zakroužkuj odpovědi, které jsou podle tebe správné.

1) Demokracie je ...?

- a) Forma vlády, při níž rozhoduje volba lidu.
- b) Forma vlády, při které vládne jeden člověk nebo politická skupina jako jediná autorita.
- c) Forma vlády, která se odvolává na božskou moc.

2) Komunismus je ...?

- a) Myšlenka prosazující tvrzení: „Všechno je všech” a „Všichni jsou si rovni”.
- b) Myšlenka prosazující soukromé vlastnictví.
- c) Myšlenka, která hlásá, že všichni lidé si mohou dělat co chtějí bez ohledu na pravidla.

3) Kdo to byl Vladimir Iljič Lenin?

- a) Car v Rusku z rodu Romanovců.
- b) Autor hudby baletu Aurora.
- c) Zakladatel komunistického Sovětského svazu.

4) Kdo byl Alexander Dubček?

- a) Prezident ČSSR ?
- b) Politik, který se zasloužil o proces Pražské jaro 1968.
- c) Student, který se v lednu 1969 upálil na protest proti vstupu okupačních vojsk Varšavské smlouvy.

5) Který z následujících filmů se odehrává v období totality?

- a) Pelíšky b) Jak se krotí krokodýli c) Raft'áci

6) Která divadelní hra popisuje zážitky pionýrky Helenky?

- a) Noc na Karlštejně b) Rebelové c) Hrdý Budžes

7) Zakroužkuj správné slovo do písně J. Hutky Náměšť'.

Velká je zem,

šplouchá na ni voda.

Co je však největší?

Co je však největší?

Ta lidská a) pohoda b) náhoda c) svoboda

- 8) Symbol znamená:**
- a) Značka dopravního prostředku
 - b) Spolupráce dělníků a rolníků
 - c) Označení hodnosti generála

9) Co je to Pionýr?

- a) Největší dětská organizace u nás s největším počtem členů v době socialismu.
- b) Základní pravidla komunismu
- c) Jméno organizace, která v 60. a 70. letech stála proti KSČ.

10) Co znamená zkratka KSČ?

- a) Komunistická strana Československa
- b) Kvalitní spolek Čechů
- c) Komunistický svaz Čechů

6.2 Záznamový arch odpovědí

	Chlapci																													
	86,67	13,33	0,00	55,56	42,22	2,22	22,22	0,00	77,78	24,44	51,11	24,44	82,22	13,33	4,44	15,56	46,67	37,78	2,22	2,22	95,56	0,00	95,56	4,44	73,33	4,44	22,22	82,22	4,44	13,33
	39	6	0	25	19	1	10	0	35	11	23	11	37	6	2	7	21	17	1	1	43	0	43	2	33	2	10	37	2	6
	1.			2.			3.			4.			5.			6.			7.			8.			9.			10.		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
1	1				1				1			1	1			1					1	1					1	1		
2	1			1					1		1		1				1				1	1			1			1		
3	1			1					1		1		1					1	1			1	1			1			1	
4	1			1					1		1		1					1			1	1			1			1		
5		1		1					1		1		1				1				1	1			1			1		
6	1				1				1			1	1			1					1	1			1			1		
7	1			1					1			1	1				1				1	1			1			1		
8	1			1					1			1	1					1			1	1					1			1
9	1			1					1		1		1					1			1	1			1			1		
10	1			1					1		1		1					1			1	1			1			1		
11	1			1					1		1		1					1			1	1			1				1	
12	1					1	1					1	1					1			1	1			1			1		
13	1				1				1	1			1				1				1	1					1	1		
14	1			1					1		1		1					1			1	1			1			1		
15	1				1				1			1	1				1				1	1			1					1
16	1				1				1	1				1				1			1	1				1				1
17		1			1		1					1	1			1					1	1			1			1		
18	1			1					1		1		1				1				1	1			1			1		
19	1				1				1		1		1					1			1	1			1			1		
20	1			1					1		1		1					1			1	1			1			1		
21	1			1					1	1			1			1					1			1		1			1	
22	1			1					1		1		1				1				1	1			1			1		
23	1			1					1		1		1					1			1	1			1			1		
24	1				1				1		1			1			1				1	1					1	1		
25		1			1				1		1		1			1					1	1					1	1		
26	1				1				1	1			1			1					1	1			1			1		
27	1			1					1		1		1			1					1	1			1			1		
28	1				1				1		1		1				1				1	1			1			1		
29	1				1				1	1			1				1				1	1			1			1		
30	1			1					1	1			1				1				1	1			1					1
31	1				1				1		1		1				1				1	1			1			1		
32	1				1		1			1				1			1				1	1					1	1		
33	1			1			1					1	1				1				1	1					1	1		
34	1			1					1	1				1			1				1	1			1			1		
35	1			1			1			1			1				1		1			1					1			1
36	1			1					1		1		1				1				1	1			1			1		
37	1			1					1		1			1			1				1	1			1			1		
38	1			1			1				1		1				1				1	1			1			1		
39		1			1		1					1		1			1				1	1					1	1		
40		1			1		1			1			1				1				1	1					1	1		
41	1				1				1		1		1				1				1	1			1			1		
42	1				1		1			1			1				1				1			1	1					1
43	1			1					1			1	1				1				1	1			1			1		
44	1			1			1				1		1				1				1	1			1			1		
45		1			1				1		1	1					1				1	1					1	1		

	Děvčata																																
	88,14	10,17	1,69	66,10	32,20	1,69	15,25	3,39	81,36	27,12	49,15	23,73	89,83	6,78	3,39	11,86	44,07	44,07	6,78	5,08	88,14	1,69	94,92	3,39	86,44	3,39	10,17	79,66	3,39	16,95			
	52	6	1	39	19	1	9	2	48	16	29	14	53	4	2	7	26	26	4	3	52	1	56	2	3,39	51	2	6	47	2	10		
	1.			2.			3.			4.			5.			6.			7.			8.			9.			10.					
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c			
1	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
2		1		1						1			1	1				1			1		1		1			1					
3	1				1					1		1		1				1			1		1		1		1						
4	1			1						1			1	1				1			1		1		1		1						
5	1			1						1		1		1			1			1		1		1		1		1					
6	1				1					1		1		1				1			1		1		1		1						
7	1			1						1		1		1			1			1		1		1		1		1					
8	1				1					1			1	1			1			1		1		1		1		1					
9	1				1					1			1	1			1			1		1		1		1		1					
10	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
11	1			1						1		1		1			1			1		1		1		1		1					
12	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
13		1				1				1			1	1				1			1		1			1		1					
14		1		1						1		1		1				1			1		1		1		1						
15	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
16	1			1						1			1	1				1			1		1		1		1						
17		1			1					1		1				1			1		1		1		1		1						
18	1				1					1	1			1				1			1		1		1		1			1			
19	1			1						1			1	1				1			1			1		1		1					
20	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1			1			
21	1			1						1		1		1				1			1		1		1			1		1			
22	1			1						1			1	1				1			1		1		1		1						
23	1				1					1			1	1				1			1		1		1		1						
24	1			1				1					1	1				1			1		1		1		1						
25		1		1						1	1			1				1			1		1		1		1			1			
26	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
27	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
28	1			1				1			1			1				1			1		1		1			1		1			
29	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
30	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
31	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
32	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
33	1			1				1				1		1				1			1		1		1		1						
34	1			1				1				1		1				1			1		1		1		1						
35	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
36	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
37	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
38	1				1					1				1				1			1			1		1				1			
39	1			1						1				1				1			1		1				1	1					
40	1				1					1		1		1				1			1		1		1			1	1				
41	1			1						1		1		1				1			1		1		1		1						
42		1			1					1		1		1				1			1			1			1						
43	1			1						1			1	1				1			1		1		1		1						
44	1				1					1		1				1		1			1		1		1				1				
45	1				1					1		1				1			1			1			1		1						
46	1			1						1			1				1			1			1		1		1						
47	1			1								1		1				1			1		1		1					1			
48	1			1						1	1			1				1			1		1		1					1			
49	1			1						1	1			1				1			1		1		1		1						
50	1			1						1	1			1				1			1		1		1		1						
51	1				1					1		1		1				1			1		1		1		1						
52	1				1					1			1					1			1		1		1			1	1				
53		1			1					1	1			1				1			1		1		1		1						
54	1			1						1	1			1				1			1			1		1				1			
55	1				1					1	1			1				1			1		1		1			1	1				
56	1				1					1	1				1			1			1		1		1		1						
57	1				1					1		1		1				1			1		1		1			1		1			
58	1			1						1		1		1				1			1			1		1				1			
59	1				1					1		1		1				1			1		1		1		1			1			

6.3 Občanský průkaz – vybrané ukázky

Ukázka č. 1

„Takže teď bacha!“ upozorňoval nás. „Teď konc si, pánové, nalistujeme stranu třináct!“ volal a mával přitom nad hlavou zbrusu novou občankou. „A stranu třináct vytrhneme!“

„Proč bysme to dělali, ty vole...?“ ptali sme se jeden přes druhýho a chvatně listovali občankou na tu stránku třináct, kde byly naše rodný čísla.

„Protože,“ prones Venca tajemně, „teď bude třináctej sjezd ká es čé, a když máš vytrženou stránku třináct, tak to znamená: Nesouhlasím s režimem!“ Po

8

pravdě řečeno, po těchhle slovech bylo v sadu slyšet jen kosáky. Na tohle sme fakt připravený nebyli.

„Kdes to, vole, vzal?!“ chtěl vědět Medvěd. „To sem v životě neslyšel...!“

„No jo...“ řekl Aleš, „to je fakt, já taky ne...“

„To se všeobecně ví, a kdo to nevěděl, tak to ví teď!“ řekl důrazně Popelka.

„Když se to všeobecně ví...“ prones tiše Aleš, „tak to ví i policie, že jo?!“

„Hele, měli bysme to udělat už jenom kvůli tomu Majáles...“ zašeptal sem mu do ucha. „To Majáles jim nikdy neprominu... copak ty jo?!“

Popelka mlčel a v tom mlčení měla bejt skrytá jeho odpověď. „Všichni!“ zvolal po chvíli na celou třešňovku. „Všichni kámoši mého bráchy si natrhli stránku číslo třináct!“

„Tak vytrhli nebo natrhli, do hajzlu?!“ rozhlížel se po všech Medvěd a očima je žádal o podporu.

„Některý vytrhli, některý natrhli...“ kličkoval Popelka a pak dodal: „Nám bude stačit to natrhnutí, myslím... Sou všichni pro?!“ Upřímně řečeno – neměli sme na výběr. A tak sme tenkrát v tom horkým květnovým odpoledni roku devatenáct set šedesát šest vylovili všichni z kapes své úplně nový občanský průkazy, který nám vystavila nějaká paní Růžena Nádvorníková a v kterejch byla spousta málem ještě

9

⁴³ Šabach, P.: *Občanský průkaz*. s. 8 a 9.

druhé, to byl prostě malej tlustoch se zamodralejma očima... Ale to jen tak na okraj. Seděli sme tam tenkrát na sklápěcích sedadlech a pak tam napochodovali nějaký policajti, posadili se proti nám za dlouhatánskej stůl a jejich velitel si vzal slovo a řek nám, že nás vítá mezi ty, který už maj občanku, a že ať ji nosíme na srdci a ať nezapomeneme, že v některých zemích se dodnes řekne Čech a Cikán jedním slovem, ale že naštěstí je tu Sovětskej svaz – mírová hráz, atd. atd., ale na to my sme jen zivali a těšili se, až skončí, protože sme se předtím domluvili, že jak nám bude podávat při předávání občanek ruku, tak mu ji všichni klouci, holek sme se ani neptali, stiskneme vši silou. „Musíš mu rozhodit klouby,“ připomínal mi furt Venca Popelka, kterej se tak skutečně jmenoval a kterej tam seděl vedle mě, „a teprve pak stisknout!“ No a tak sme to tak provedli, a jak si nás nakonec vyvolávali po jménech, tak sme se tam šourali jeden po druhým, a i když sme se naoko jako usmívali, tak sme se snažili zabejčit, co to dalo, a ono se to možná nezdá, ale když vám skoro sto dobře živených patnáctiletých spratků vši silou stiskne ruku a eště se k tomu snaží vám rozhodit klouby, tak toho musíte mít za chvíli dost. Akorát Daniel Pačes se nezúčastnil toho drcení a pozdějc s náma do třesňovky pochopitelně nešel. Tomu policajtovi ke konci už úsměv doslova dohasinal na rtech,

6

a když sme pochodovali ven z toho divadýlka, tak tam stál za stolem, mnul si pravou ruku a něco rozčileně šeptal svej kolegům a ty začali hned natahovat krky a kroutili hlavama na všechny strany a byla to pantomima, co by se mohla jmenovat *Kterej že to byl?*, a jak sem se ve dveřích naposledy ohlídl, tak sem strachy na vteřinu nebo na pět úplně zcepeněl a úsměv mi taky pohasl a najednou mě objal nověj a zvláštní druh hrůzy, protože ten policajt, ten jejich nejvyšší šéf, ukázal prstem na mě! „To vymyslel Popelka!“ chtěl sem zvolat směrem k němu, ale nešlo to. Dveře do sálu se za mnou zhouply, ale já měl před očima pořád tu skupinku policajtů, jak na mě upíraj ty své pohledy. Bylo mi najednou jasnej, že s témahle už budu mít nado-smrti jen a jen potíže. Vyhlásili mi válku hned první den...

7

⁴⁴ Tamtéž. s. 6 a 7.

Ukázka č. 3

chápete, takže sem se novejším nikdy moc nepoškleboval, protože jak už sem řekl, není to až tak jednoduchá věc, tenhle přesun, ale *tohodle novýho* mi teda rozhodně nebylo líto, ani co by se za nehet vešlo.

„Jmenuji se Daniel Pačes!“ zvolal vedle užaslý učitelky, která z jeho strany očekávala taky spíš rozpaky, a pak ještě tak jako zvesela, s výrazem na samý hranici šibalství, dodal: „Ale později, až se lépe poznáme, mi někteří z vás budou moci říkat Daňku!“ No, nenasralo by vás tohle? Jaký „později“ a jaký „někteří“? Takže sem na něj okamžitě houk: „Polib nám prdel, Daňku!“ a bylo vystaráno, protože Pivoňková se po mně vrhla a odvěkla mě ze třídy. Ale do ředitelny se mnou nešla. Na to byla zas dobrá. Akorát mi řekla, že až potká mou matku, tak si s ní promluví, a musel sem ji na chodbě slíbit, že už dám pokoj.

Netrvalo to ani pár dní a Daniel Pačes se mezi náma všema stal tak nepopulární, že se s ním skoro nikdo nebavil. Je to zvláštní věc, když je člověk nesympatickejší. Stejně jako naopak. A jak to, že spousta grázlíků je hezkejších, ale vyloženě zlejších, a jak to, že existují lidi oškliví, a přitom je v nich něco, co vás k nim pořád táhne? Podle mě je to záležitost očí, kteréjma hleděj na svět. Maj tam prostě něco, co se tam nedá nijak uměle vpravit, a z mejch kámošů to tam má Venca Popelka, Aleš anebo i ten Medvěd, ovšem ten je-

14

nom za předpokladu, že se ráno dobře vykadí. Daniela Pačesa sem překřtil na „personifikovaný hovado“ a musím říct, že se tahle přezdívka rychle ujala... Když se usmíval, tak jen zle, když se smál, smál se tichým zlým smíchem a ke všemu skrz zaťatý zuby. Na učení byl blbej, ale jako by se ho všichni učitelé báli, včetně matykářky, která byla, jak už to tak v přírodě chodívá, dost přísná, a přesto i ta mu podle mě dávala mnohem lepší známky, než si zasloužil, a pozor – když s ním mluvila, uhejbala očima stranou... I ona totiž poznala, že Daniel Pačes je temnej a pekelněj zmetek. Pamatuju si, že ho jednou nechala učitelka zeměpisu Jandáková dělat takovýho toho udavače, co jí měl během nějaký chvilky, na kterou potřebovala vypadnout ze třídy, zapsat na tabuli ty, který vyrušovali. Pačes si stoup na stupínek čelem k nám a během celý tý doby se ani nepohnul. Stál a na vrcholu svého blaha se jen zle usmíval. Nic víc. Přisáhám, že stál skoro v pozoru a na křidu nešáh, ani když sme se volně pohybovali po třídě a nahlas klábosili. Stál jako socha s pohledem upřeným někam nad nás. No a když se Jandáková vrátila do třídy, tak k ní chvatně přistoupil a nejmiň pět minut jí něco šeptal. Stála vedle něj, ucho neochotně nastrčený před jeho rty, v tom nastalým tichu po nás jen tak těkala pohledem a nebylo možný si nevšimnout, jak se jí za tu chvilku do očí nastěhoval štítlívej

15

45

⁴⁵ Tamtéž. s. 14 a 15.

Ukázka č. 4

Pohrdlivě sem si ho změřil a hodně nahlas sem řekl:
„No a?! Mám se snad posrat?!“

„Občanský průkaz!“ zamečel na mě penzista ve vojenský bundokošili.

„Vám, pane, já žádné občanské průkaz ukazovat nebudu!“ zvolal sem a sledoval přitom, co tomu řeknou oči z křoví, který rázem přestaly mrkat a doširoka se rozevřely. Trochu překvapeně, trochu zvědavě.

„Občanský průkaz!“ vypísk ten mužik přede mnou hysterickou fistulí. Mrknul sem na oči v křoví. Zdálo se mi to, nebo sem v nich doopravdy zahlíd pobavený světýlka? Zkusil sem na to vsadit, a tak sem se na toho skřčka s páskou ještě trochu povytáh a ze své vejšky sem mu oznámil: „Víte vy, co dělám takovej, jako ste vy?!“

„????????????“

„Takovej já, pane, ukusuju nosy!“

„Právě jste napadl veřejného činitele!“

„Právě sem napadl akorát tak hovno!“ sklonil sem se k němu. „Pro mě vy nejste žádné veřejné činitele, a jestli mě má právo někdo kontrolovat, tak vy určitě ne...!“, ale to už sem volal spíš za sebe, odkud se za vteřinu vynořil rotný Rusňák a v chůzi si zapínal poklopec. Prováděl ten úkon pomalu, s určitou rozvahou a zjevně spokojeně, a v tom okamžiku, hned, jak ho spatřil, mě ten frustrovanéj pomocník VB oběh, skočil na mý záda a snažil se mně tam nasadit kravatu.

44

„Okamžitě dolů!“ zařval na něj Rusňák a neprodle ně ho začal tahat za jeho zelené žaket. Cejtil sem, jak stisk na mém krku polevuje, a pak se mi ten překvapený chlap sesul po zádech na zem.

„Ať na mě, do prdele, ten šašek nešahá! Zakročte, prosím!“ řval sem.

„Celou věc má Bezpečnost pod kontrolou...“ řekl Rusňák tomu muži. „Můžete jít...“

„Já nevím kam...“ rozhodil rukama pomocník VB. „Já jsem ztratil svého příslušníka, ke kterému jsem byl dneska přidělený do dvojice...“

„Tak se hlase na okrsku a teď odchod!“ zavelel mu rotný Rusňák a pak sme ještě chvíli stáli a dívali se spolu, jak se od nás vzdaluje postava s páskou na rukávu.

„Ten kokot mi poškrábal krk, ty vole!“ řekl sem.

Rotný Rusňák velkoryse přešel toho vola, a když se pořádně rozhlíd, tak mi povídá: „Sou to blbci, ale co můžeme my dělat, když nám je furt cpou?!“

„No ale uznejte, že přece nejsem povinný ukazovat kdejakému kokotovi občanku, že jo?!“

„Jen v doprovodu příslušníka. Pouze v jeho doprovodu...“ mručel Rusňák a pak mně najednou řekl: „Dneska běž domů...“ Což sem taky udělal. A druhý den sem se připosraně dostavil na policii, abych nahlásil ztrátu občanského průkazu. Dostal sem pokutu

45

46

⁴⁶ Tamtéž. s. 44 a 45.